

Vanja Kočevar

FERDINAND II. NA ČELU PROTIREFORMACIJE **Plemstvo in konfesionalno-politične razmere na Kranjskem** **v prvi tretjini 17. stoletja**

Uvod

V prispevku¹ želimo predstaviti kratek pregled politično-konfesionalne zgodovine osrednje slovenske zgodovinske dežele, vojvodine Kranjske, v času vladavine deželnega kneza, nadvojvoda in cesarja Ferdinanda II. (1595–1637). Prispevek temelji na arhivskem gradivu kranjskih deželnih stanov ter cesarskih patentih, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, različnih objavljenih deželnoknežjih, cerkvenih kot tudi stanovskih virih ter letopisu kolegija Družbe Jezusove v Ljubljani, sekundarnem viru, ki prinaša vpogled v politične nazore ene vodilnih skupin znotraj katoliške stranke v času protireformacije na Kranjskem.

Namen prispevka je tudi opozoriti na vlogo deželnega kneza Ferdinanda, ki je bil resnični vodja protireformacije v širšem slovenskem etničnem prostoru. V slovenskem zgodovinopisju, literaturi in zgodovinskem spominu je Ferdinandov lik po navadi predstavljen v senci njegovega osemnajst let starejšega sodobnika devetega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je kljub svoji protireformacijski gorečnosti kot vodja protireformacijske komisije na Kranjskem v resnici le izvrševal deželnoknežji politično-konfesionalni program na terenu.

Protireformacija se je v notranjeavstrijskih deželah začela že po sklenitvi Bruške pacifikacije (1578), ki je dala protestantskemu plemstvu treh dežel Štajerske, Koroške in Kranjske široke verske koncesije, vendar si je

1 Za nesebično pomoč pri pripravi prispevka se iskreno zahvaljujem dr. Borisu Golcu, dr. Lilijani Žnidaršič Golec, dr. Mihu Preinfalku, dr. Sašu Jeršetu, dr. Kozmi Ahačiču in dr. Mihu Seručniku.

deželni knez od tedaj prizadeval, da bi ustavil porast protestantizma in čim bolj omejil verske svoboščine za augsburško veroizpoved v svojih dednih deželah. Eden od protestantskih veljakov na Štajerskem je že v tem času izjavil, da bodo stanovi sestopali s stopnice na stopnico, dokler ne bodo ležali na tleh.² Prispevek poskuša pokazati, kako je nekoliko pozneje v času vladavine nadvojvoda in cesarja Ferdinanda II. upad politične moči stanov in protestantske veroizpovedi potekal skladno s to daljnovidno izjavo. Deželni knez je namreč skladno z legalistično-pragmatičnim programom izvedbe protireformacije protestantizem v notranjeavstrijskih deželah v času dobrih tridesetih let postopno odpravil. Naš pregled se bo omejil na čas po letu 1603, ko je v protestantizmu vztrajalo le še plemstvo, saj so se meščani pod pritiskom protireformacijske komisije, vsaj na videz, spreobrnil v katoliško veroizpoved. Čas po tem, ko je protireformacijska komisija preiskala Kranjsko, je bil poleg tega v slovenskem zgodovinopisju manj raziskan in mu tudi zato zdaj namenjamo več pozornosti.

Ferdinandova vladavina na Kranjskem

Nadvojvoda Ferdinand je bil ob smrti svojega očeta Karla II. leta 1590 še mladoleten in se je šolal pri jezuitih v bavarskem Ingolstadtu,³ zato sta naslednjih pet let notranjeavstrijske dežele upravljala gubernatorja Ernest (1590–1593) in Maksimilijan (1593–1595),⁴ resnični »varuh« dežel pa je bil cesar Rudolf II. (1576–1612).⁵ Na področju verskih zadev je do Ferdinandovega prevzema oblasti obveljal *status quo*.⁶ Ob dednih poklonitvah Štajerske, Koroške in Kranjske Ferdinandu kot novemu deželnemu knezu, ki so po deželnih prestolnicah potekale

- 2 Po Loserthovi navedbi naj bi protestantski vodja izjavil: »Du mußt von Staffel zu Staffel steigen, bis du am Boden liegst.« (Loserth, *Akten Ferdinand II.*, 1. Band, str. XIII)
- 3 *Die Kaiser*, str. 519, 542.
- 4 Valvasor, *Die Ehre*, 3. Band, X. Buch, str. 349–351.
- 5 Press, *Rudolf II.*, str. 99–111.
- 6 Glej: Nared, Kranjski deželni privilegiji, str. 60.

pozimi 1596/1597 (Kranjci so se poklonili 13. februarja 1597),⁷ nadvojvoda verskih koncesij iz bruške pacifikacije (1578) stanovom ni potrdil, s čimer je odpravil še zadnjo pravno oviro za izvedbo protireformacije. Avgusta 1598 je lavantinski škof Jurij Stobej Palmburg (škofoval je med letoma 1584 in 1618)⁸ po nadvojvodovem naročilu pripravil spomenico, v kateri je predlagal izvedbo protireformacije na podlagi deželnoknežje pravice do izbire veroizpovedi dežele (*ius reformandi*). Svetoval je, naj bo izvedba postopna po stanovih, ter zagovarjal pravico do izselitve (*ius emigrandi*) za tiste, ki se ne bi hoteli spreobrniti. Stobej je še zavrnil druge predloge, ki so vključevali uporabo sile, inkvizicijo ter javne disputacije.⁹ Protireformacija se je tako vojni z Osmanskim imperijem navkljub začela jeseni 1598 z izgonom predikantov in odpravo protestantskega šolstva. Nato so notranjeavstrijske dežele preiskale protireformacijske komisije, na Kranjskem jo je vodil novi ljubljanski škof Tomaž Hren.¹⁰ Po spreobrnitvi meščanstva v katoliško veroizpoved je v augsburški veroizpovedi še naprej vztrajala večina štajerskega, koroškega in kranjskega plemstva. Plemstvo na Kranjskem je nato v sodelovanju s svojimi konfesionalno-stanovskimi kolegi iz sosednjih dežel ohranjalo opozicijsko držo do Ferdinandove protireformacijske politike, vendar je plemiška vztrajnost počasi bledela, kar se je pokazalo zlasti v drugi polovici dvajsetih let 17. stoletja. Medkonfesionalne napetosti, ki so zaznamovale zlasti prva leta Ferdinandove vladavine, so na Kranjskem povzročile več incidentov, precedenčnih sporov v deželnem zboru in celo dve ločeni zasedanji protestantskih deželanov. Po koncu pohoda protireformacijske komisije spomladi 1603 je notranjepolitično sceno v deželi odločilno zaznamoval konflikt med protestantskim plemstvom in ljubljanskim škofom, ki se je sicer prvič pokazal že ob dedni poklonitvi dežele februarja 1597.

7 Valvasor, *Čast in slava*, 3. zvezek, X. knjiga, str. 354.

8 Gruden, *Zgodovina*, str. 817.

9 Dimitz, *Geschichte. III. Theil*, str. 279; Gruden, *Zgodovina*, str. 818; Dolinar, *Die Gegenreformation*, str. 331–332.

10 Dimitz, *Historische Notizen*, str. 17–30, 87–90, 99–109; Gruden, *Zgodovina*, str. 834–837; Grdina, *Hrenov odnos do protestantov*, str. 236–245.

Stanovska opozicija deželnoknežji protireformaciji, notranjepolitični konflikt med plemstvom in škofom Hrenom, napredovanje katoliške obnove (1604–1609)

Spreobrnitev meščanov in tržanov v katoliško veroizpoved (1600–1603) je imela za posledico prekinitev konfesionalnega zavezništva med plemstvom in četrto kurijo deželnoknežjih mest v deželnem zboru. Protestantno plemstvo je trdno in stanovitno ostalo pri svoji veroizpovedi in začelo iz stanovske uprave izrivati meščanstvo, tudi iz služb, ki so prej pripadale meščanom, na kar posredno kaže dejstvo, da so predstavniki mest izginili iz popisa deželnih stanov.¹¹ Meščanstvo je novega zaveznika nato našlo v škofu Tomažu Hrenu, ki si je s podpiranjem politično-ekonomskih interesov mest in trgov prizadeval spodkopati moč protestantskega plemstva, s katerim si je bil v laseh že od dedne poklonitve februarja 1597. Hrenov konflikt s plemstvom je segel na politično, ekonomsko in posestno področje. Razprtije znotraj dežele so hromile politično moč deželnega zbora v odnosu do deželnega kneza ter Ferdinandu olajšale delo tako, da je v sporih zares lahko nastopal kot mediator, čeprav je bil v resnici vedno na strani škofa. Plemstvo, ki se je na notranjepolitičnem prizorišču upiralo Hrenovim pogosto neupravičenim zahtevam po restituciji cerkvenih posesti, se je na »naddeželni ravni« v povezavi s Štajerci in Korošci prizadevalo za ponovno priznanje svojih konfesionalnih koncesij.

Protestantsko plemstvo notranjeavstrijskih dežel se je za posredovanje v verskih zadevah leta 1604 naposled obrnilo na protestantske kneze v Cesarstvu, in sicer na saškega in pfalškega volilnega kneza ter vojvodo Württemberga. Nemški protestantski knezi so v zadevi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel pisali cesarju Rudolfu II., vendar niso ničesar dosegli.¹² V letu 1604 pa so bili tudi številni dogodki na notranjepolitičnem prizorišču. Jezuiti poročajo, da je v katoliško veroizpoved prestopilo nekaj čez 30 oseb, med njimi Wolfgang Paradeiser in njegova soproga. Citat:

11 ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/86r, *Vertzaichnus der Herrn vnd Landtleüth in Crain*.

12 Gruden, *Zgodovina*, str. 840.

»Krivi veri se je odpovedalo nekaj čez 30 oseb, med njimi plemeniti mož Wolfgang Paradeiser, ki je bil kmalu nato izvoljen za namestnika deželnega glavarja, in njegova soproga, ki je bila nekdaj silno vneta v krivi veri in si je zato pridobila občudovanje prenekaterih, a tudi sovrastvo mnogih.«¹³

Protireformacijska komisija je leta 1604 izdala dekret, ki je vsem prebivalcem dežele, ki so se že spreobrnil v katoliško veroizpoved, kot tistim, ki so še vztrajali v protestantizmu, naročala, naj se odrečejo Luthrovemu nauku in opravijo katoliško spoved ter prejmejo obhajilo. Dekret je bil sicer namenjen vsem prebivalcem dežele, vendar je večinoma obravnaval plemstvo brez deželanstva. Protireformacijska komisija je tistim plemičem brez deželanstva, ki jim je deželni knez že naročil spreobrnitev, velela, naj v štirinajstih dneh sprejmejo katoliško vero ali pa se izselijo.¹⁴

Znano je, da so v tem času Kranjsko zapustili tudi prvi plemiči z deželanskimi pravicami, torej več kot dvajset let, preden je Ferdinand II. leta 1628 izdal svoj patent o konverziji ali izgonu. Kranjsko so tako

13 *Historia annua*, str. 47.

14 Dekret kranjske (proti)reformacijske komisije iz leta 1604 ni natančno datiran. Glavni del dokumenta se glasi: »[...] wegen Allen und yeden zu (?)o: sesshaft: und befindenden, sowoll Sectisch gewest: und nunmehr reformierten, alß auch an dern, noch fortan, in irer verführung und damnierten Lutherthumb, halsstärrig verhandelnden nobilitierten Mans: und weibspersonen, so nit wissentliche Landtleuth: und doch vor disem bandisirt, und auß höchsternenden Fur[stlichen] Dur[chlaucht] Erblanden außgeschafft worden sein, Burger: und Inwohnern, wöliche bißhero auferlegter massen, noch nicht Catholisch gebeicht, und comunicirt haben, in Crafft dises entlichen und Peremptorischen decrets, abermalen, und allem überfluß anzufügen. Auf das dieselben bey ernstlicher vor offtbetroeter Peen: Die verstokht: und in Lutherthumb halsstärriges aber, bey gestrakher unverschonter, Confiscir: und zur Landtsfürstlichen camer ainziehung Irer haab und güeter, und mehr anderer vorbehaltender, höchstbemelter Für[stlichen] Dur[chlaucht] schwärer Leibsstraff und Ungnadt, zwischen den nechsten 14 Tagen, nach vernembung dits, alßo gewiß und unfailbarlich, entweder sich mit allen Iren adhaerenten, von denen machen, und Irer Fur[stlichen] Dur[chlaucht] etc Erblande raumen, oder aber (wöliches Inen villmehr zuwünschen und zurathen) mit und neben anderen unzelich villthausent fromen threuherzigen Gott: der Mueter der heyiligen Catholischen Khirchen, und Irer höchsten obrighkait gehorsamben Christen, yezo alsfalt sich weisen lassen, von Irem Khezer + und Lutherthumb abstehen, Catholisch beichen und Communicirn: [...]« (NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 61. (1604, Ljubljana))

zapustili deželani: baron Sigfried Gall (1601), baron Volkhart Egkh, Jakob Apfalter (1607) in Jurij Erazem Črnomaljski.¹⁵

Protireformacija je napredovala na vseh področjih, kranjski deželni vicedom Filip Cobenzl je leta 1604 prestregel stanovsko knjižnico, ki so jo stanovi nameravali skrivaj pretovoriti na Nemško. Jezuiti o tem poročajo: »Znamenito knjižnico krivoverskih knjig, zaprtih v sode, da bi jo po končani katoliški reformaciji poslali v Nemčijo, je prestregel plemeniti gospod Filip Cobenzl, vicedom Kranjske in reformacijski komisar, ter jo poslal v kolegij. Podobno je dal tudi gospod župan tega mesta [Jožef Čavelj] precejšnjo količino tovrstnih knjig, ki so bile shranjene v hiši mestnega sveta, da so se deloma vrgle v ogenj, deloma pa se zaprte hranijo v kolegiju.«¹⁶

To je bila knjižnica protestantskih knjig, ki so jo stanovi jeseni 1598, ko je Hren zasedel Špitalsko cerkev z nekdanjim protestantskim verskim središčem v Ljubljani, na varno spravili v deželno hišo.¹⁷ Hren je nato vztrajno zahteval njeno izročitev. Po neuspeli evakuaciji leta 1604 so del knjižnice dobili jezuiti, preostanek pa je ostal v deželni hiši do leta 1616, ko so ga stanovi izročili v vicedomski urad.¹⁸

Poleg tega je Hren oktobra 1604 nadvojvodu poslal poročilo, v katerem se je zavzemal za ekonomsko-politične interese meščanstva ter plemstvu med drugim očital celo zločin razžalitve veličanstva, ki naj bi ga zagrešili, ko so leta 1587 posegli v korist luteranskih podložnikov na brixenškem Bledu.¹⁹ Notranjepolitični spor je razdelil kranjske deželne stanove. Medtem ko so protestantski plemiči izločali meščane iz stanovske uprave in si prizadevali za priznanje verskih koncesij, je katoliški tabor na čelu s protireformacijsko komisijo hotel doseči popolno restitucijo cerkvenih posesti in pri tem ravnal tudi v nasprotju z deželnim pravom. Stališče komisije je bilo, da se cerkvenih posesti ne da zakonito odsvojiti, čeprav je razlog izvršba neplačanih davkov. Spor se je dodatno zaostрил, ko je notranjeavstrijska vlada začela klicati posvetne

15 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 375–380; Košir, *Stanovska uprava*, str. 30.

16 *Historia annua*, str. 47.

17 Vidmar, Požiga, str. 206–208.

18 Simoniti, Med knjigami, str. 24–25, 28.

19 Loserth, *Akten Ferdinand II., Band 2*, št. 1632, str. 375–387; Dimitz, *Urkunden*, št. 234, str. 110–110.

posestnike nekdanjih cerkvenih posesti na zaslišanja v Gradec. Stanovi so se zato februarja 1605 pritožili pri nadvojvodu, vendar je ta aprila njihove pritožbe zavrnil.²⁰

Decembra 1606 je Hren po Ferdinandovem naročilu pripravil novo poročilo o stanju v škofiji in v njem med drugim ovadil tri stanovske uradnike, in sicer Melhiorja Pantaleona (pozneje se v virih omenja še njegov sin David), Pavla Wassermanna in Gregorja Taufrerja, ki naj se ne bi držali zapovedanih katoliških praznikov, ter deželnemu knezu svetoval izvedbo protireformacije v vrstah stanovskih uradnikov. Škof je med drugim pohvalil meščane, ki naj bi bili tako goreče katoliški, kot da protestantizma med njimi nikoli ne bi bilo.²¹

Protireformacijska komisija je leta 1607 od deželne pravde zahtevala, naj ta tožbe proti protireformacijski komisiji prepusti kar njej.²² Odnosi med katoliško in protestantsko stranjo so se le še slabšali, očitno pa je bila protireformacijska komisija na precej slabem glasu, saj je nadvojvoda Ferdinand 24. maja izdal poseben odlok, ki je prepovedoval zaničljivo govorjenje o njej.²³ Zaradi rastočih napetosti v odnosu med protestantskim plemstvom in škofom je junija 1607 začel zasedati stanovski odbor, ki je v tej zadevi 18. avgusta sestavil pritožbo zoper škofa Hrena in jo poslal nadvojvodu.²⁴ Ker Ferdinandovega odgovora ni bilo, je decembra odbor še enkrat razpravljal o tej zadevi in Hrena izključil iz vseh stanovskih zasedanj, dokler ta svojih obtožb na račun plemstva ne podkrepi z dokazi ali pa da stanovom zadoščenje²⁵ (leta 1604 je Hren v svojem poročilu plemstvu očital zločin razžalitve veličanstva).²⁶ Stanovi so nato nekoliko spremenjeno pritožbo še enkrat poslali nadvojvodu. Poleg tega so se stanovi decembra 1607 trudili, da bi preprečili izgon Melhiorja Pantaleona, ki ga je pri nadvojvodu ovadil Hren in v povezavi s tem poslali dva dopisa deželnemu knezu ter mu med drugim sporočali:

20 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 349.

21 Loserth, *Akten Ferdinand II., Band 2*, št. 1688, str. 416–422.

22 Prav tam, št. 1703, str. 427–428.

23 NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 67. (1607 maj 24, Gradec).

24 Loserth, *Akten Ferdinand II., Band 2*, št. 1734, str. 443–458.

25 Dimitz, *Geschichte Krains III.*, str. 353; Turk, Tomaž Hren, str. 8.

26 Loserth, *Akten Ferdinand II., Band 2*, št. 1632, str. 375–387; Dimitz, *Urkunden*, št. 234, str. 110–110.

»[...] če se Vaša Visokost splošno milostno odloči in ima za pametno, da v svojih deželah ne bo trpela nobenega evangeličanskega deželana, temveč [da te] odstrani in da Vaša Visokost, kot vladajoči gospod in deželni knez [to odredi] z rednim generalnim naznanilom in da se zato postavi primeren rok ter ne tako nenadno kot to počne gospod škof, potemtakem bodo Kranjci spoštljivi ter to težko breme potrpežljivo nosili skupaj z drugimi deželami. Vendar naj se jih pred tem odveže zaobljube in naj dobijo deželnoknežja spričevala, da so razen vere, v kateri se zoper deželnega kneza niso nikoli pregrešili, sicer v političnih zadevah vedno opravili in izvršili vse, kar se spodobi za pokorne deželane in naj se upošteva, da so se pokorni deželani od davnih časov do sedaj za varovanje meje ter dežel, ki ležijo za njo in za ohranitev gospoda in deželnega kneza, kot tudi njegove žene, otrok ter celotnega imetja, za zelo hvalevredno Avstrijsko hišo postavili na razpolago in žrtvovali svojo kri ter celotno premoženje, dostikrat so plačevali dolgove svojega gospoda, tako da so naravnost obubožali. Ker deželani in njihovi ob izgonu nimajo potrebne popotnice in svojega [premoženja] ne morejo prodati, je zato upati, da bodo zavoljo svoje zvestobe in zglednega služenja smeli umreti v svoji domovini ter poleg prejšnjih dobili še več svoboščin, ne pa da se jim jemlje tiste svoboščine, ki so jih njihovi predniki [pri]dobili z imetjem in krvjo. Tako se hočejo [kranjski deželani] skupaj in poleg drugih dveh dežel potrpežljivo izkazati in nositi naloženi križ; sodbo ali so to za Avstrijsko hišo zaslužili, pa bodo prepustili ukazom vsemogočnega Boga.«²⁷

27 Prosti prevod besedila: »[...] wann sich I. D¹ universaliter gn. entschlüssen und für rathsam befinden, in iren landen kein evangelischen landman zu dulden, sondern hinwegzuschaffen, und das solches von I. D¹ als regierenden herren und landsfürsten durch ordenliche generalintimation und gebung ainer zimblischen frist und nit so abruptim, wie von dem herren bischof beschehen, vogt, so dann sein die von crain uhrbiettig, dergleichen schwäre purd mit und neben den andern landen geduldig zu tragen, doch das sie vorher irer glüb erlassen und landtsfürstliche kundtschafften haben, das sie ausser der religion, in dero sie sich auch gegen ieren herren und landtsfürsten nie vergriffen, sonsten in politicis alles das gelaist und volzogen haben, was gehorsamen landleuthen gebüerth, und hindangesetzt, das die gehorsambiste landtschafft von undencklichen zeiten hero zu behüet der granitzen und der darhinder ligende lande zu erhaltung des herren und landtsfürsten, dann auch ierer weib, khündt, haab und guet, jer bluedt und gantzes vermögen auf und zum des hochlöblichen hauss Österreich nutz gesetzt, dargeben und irer herrn schulden zum öftermalen zahlt, sich

Za zdaj še ne vemo, kakšen je bil epilog primera Melhior Pantaleon. Glede škofove izključitve pa je Ferdinand že marca odločil, da to pomeni prejudic, saj sedež na deželnem zboru pripada škofiji, in ukazal, naj se izključitev prekliče do končnega deželnoknežjega sklepa.²⁸ Decembra 1608 je Ferdinand odločil, naj se škofa sprejme na deželni zbor, njemu pa svetoval primerno brzdanje.²⁹

Ljubljanski jezuitski kolegij je leta 1608 dobil dva privilegija od nadvojvode, prvi privilegij je določal, da dijaki jezuitskega kolegija niso bili podrejeni mestnim uradom, drugi pa, da so bili jezuiti eksemptni od sodišč dežele.³⁰ Privilegija sta izzvala negotovanje tako mestnega sveta kot stanov ter povzročila številne pritožbe, saj so stanovi razumeli, da gre za poseg v njihove deželne privilegije.³¹

Med septembrom 1607 in julijem 1608 je notranjeavstrijske škofije, med njimi tudi Ljubljansko, obiskal graški nuncij Giovanni Battista Salvo.³² Na naddeželni ravni so notranjeavstrijski stanovi augsburške veroizpovedi, ki jih je spodbudil ugoden razvoj za stanovske svoboščine v sosednjih deželah, zopet postali politično aktivnejši. Leta 1608 je bila v mestu Auhhausen ustanovljena Unija nemških protestantskih knezov, naslednje leto pa so svobodo veroizpovedi dobili stanovi Avstrije pod in nad Anižo ter Češke, kar je povzročil »Bruderzwist« med Rudolfom II. in Matijo.³³ Na naddeželni ravni so stanovi zaradi »Bruderzwista« med Rudolfom II. in Matijo dobili upanje in spet poskusili doseči priznanje

auch also endtplest, das die landleut mit dem ierigen bey der ausschaffung nit die notturfftige zehrung haben, noch das jerig verkauffen oder versilbern mögen und also wol gehofft, ierer threu und ansechlichen dienst willen in ierem vaterlandt zu sterben und über die vorig noch mehrere freyheit zu erlangen, als das man inen die, welche iere voreltern mit guet und bluet bekhomen, nemen solle, so wellen sie doch wie die gehorsamen mit und neben den andern zweyen landen geduldig ergeben und das zuegemuete creutz tragen, das überig aber, ob sie solches alles umb das haus Österreich verdient, gott dem almechtigen bevelchen und haimbstellen.« (Loserth, *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1752, str. 473)

28 Loserth: *Akten Ferdinand II., Band II.*, št 1759, str. 475–476.

29 Prav tam, št 1771, str. 480.

30 *Historia annua*, str. 60.

31 Glej: Loserth, *Akten Ferdinand II., Band II.*, št. 1762, 1769, 1921.

32 Dolinar, *Apostolski vizitaciji*, str. 121.

33 Gruden, *Zgodovina*, str. 840–841.

verskih koncesij. Junija 1608 so deželani Štajerske, Koroške in Kranjske ponovno vložili prošnjo za versko svobodo na nadvojvodo Ferdinandu, vendar je ta v svoji resoluciji decembra 1609 ponovno zavrnil vse njihove prošnje.³⁴ Stanove pa je poleg vsega tudi grajal, ker so iskali pomoč pri Ogrih.³⁵

Po tem so plemiči sicer do leta 1628 lahko ostali pri Luthrovem nauku, vendar so izgubili politično iniciativo. In čeprav so do poraza upornih čeških stanov leta 1620 še ohranjali korespondenco z vodjo protestantske Unije,³⁶ do pozivov deželnemu knezu Ferdinandu ni več prišlo.

Pasivizacija protestantskega plemstva (1610–1624)

Po Ferdinandovi decembrski resoluciji so se stanovi v političnem pogledu vedno bolj pasivizirali. Čeprav so večinoma še vztrajali pri augsburški veroizpovedi, niso več pošiljali prošenj za obnovitev verskih koncesij in končno so izročili tudi preostanek stanovske knjižnice protestantskih knjig iz deželne hiše, ki je bila dolgo časa jabolko spora med škofom in dvorom na eni ter stanovi na drugi strani. Na omilitev stanovskega stališča in pasivizacijo na nek način kažejo tudi njihove donacije za gradnjo jezuitskega kolegija in cerkve. Poleg tega se opazno spremeni prej izrazito negativna podoba stanov v jezuitskem letopisu. Izboljšali so se tudi odnosi med plemstvom in škofom Hrenom, kar kaže dejstvo, da so stanovi Hrenu, ob njegovem napredovanju v notranjeavstrijskega namestnika, v Gradcu poklonili bogato darilo.

Leta 1610 so se kranjski stanovi sprli z deželnim glavarjem knezom Janezom Ulrikom Eggenbergom, ki je zastopal predvsem deželnoknežje interese, vendar se je spor končal s stanovskim opravičevanjem.³⁷

Notranje zadeve na Kranjskem je pomembno zaznamovala gradnja jezuitskega kolegija v Ljubljani. Pomemben podatek je, da so stanovi, ki

34 Prav tam, str. 841–842.

35 Prav tam, str. 841.

36 Prav tam, str. 842.

37 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg. šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I*, Prot. 9, § 41, 42; Košir, *Stanovska uprava*, str. 68.

so bili večinoma še protestantski, za njegovo gradnjo večkrat prispevali denarna sredstva. Leta 1611 so tako stanovi jezuitom prispevali 2000 goldinarjev za gradnjo njihove nove cerkve.³⁸ Temelje za novo jezuitsko cerkev so začeli kopati 25. aprila 1613, na slovesnosti ob položitvi temeljnega kamna sta bila tudi škof Hren in stiški opat.³⁹ Kolegij si je zaradi gradnje cerkve sicer nakopal nekaj dolgov. Pri premagovanju finančnih težav so jezuitom pomagali razni dobrotniki, deželni stanovi in posojilodajalci. Jezuiti so poleg tega leta 1613 poravnali dva spora z Auerspergi in v obeh primerih potegnili krajši konec. V prvem sporu so sicer dosegli kompromis, v drugem pa so se na razsodbo pritožili.⁴⁰ Tega leta so izšli tudi *Evangelija inu listuvi*.⁴¹

Leta 1613 so se zaostрили odnosi na zvezi dvor–deželni zbor, deželni knez naj bi tega leta izsilil sklep deželnega zbora, ne da bi pred tem rešil stanovske pritožbe. Nato je Ferdinand 23. maja 1613 sklical deželni odbor in verjetno od njega zahteval finančna sredstva. Te zahteve so bile očitno res pretirane, saj je celo škof Hren na zasedanju poudaril, da se deželni zbor in odbor razlikujeta v tem, da se deželni zbor skliče enkrat na leto, da stanovi na njem odobrijo davke, odbor pa takrat, ko se zgodi kaj nujnega, vendar tudi takrat odbor ne more privoliti v denarna sredstva. Zato Hren svetuje, naj se držijo navad, deželni zbor naj ostane deželni zbor, odbor pa odbor, ter naj deželnemu knezu sporočijo, da razen na deželnem zboru ne morejo odobriti finančnih sredstev. Očitno je Ferdinand tokrat res grobo posegel v pravice stanov, saj so odborniki hitro našli konsenz in se dogovorili, da bodo v primeru, če bi deželni knez takoj zatem sklical deželni zbor, glasovali proti privolitvi.⁴²

Več dogodkov kaže, da se je spor med protestantskim plemstvom in škofom Tomažem Hrenom, ki je pomembno zaznamoval notranje-politično življenje dežele v prvem desetletju 17. stoletja, začel postopno umirjati. Deželni knez je ljubljanskega škofa 24. oktobra 1614 imenoval

38 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 4; *Historia annua* tega ne omenja.

39 *Historia annua*, str. 69.

40 Prav tam, str. 71.

41 Prav tam, str. 72.

42 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 10, § 23.

za namestnika notranjeavstrijskih dežel v Gradcu, potem so mu stanovi ob tej priliki po komisarijih poslali »veliko« darilo.⁴³ Hren po odhodu v Gradec iz poročil *Carnioliae pragmaticae* popolnoma izgine, vendar se po svoji vrnitvi leta 1621 spet takoj pojavi. Na podlagi tega lahko sklepamo, da se je škof v tem času umaknil iz kranjske notranje politike, čeprav je bil v deželi še vedno večkrat prisoten.

Slab mesec po Hrenovem imenovanju za namestnika je bila v Ljubljani 15. novembra 1615 posvetitev nove jezuitske cerkve, ki je bila dograjena po treh letih in pol gradnje. Veliko slovesnost je spremljalo streljanje s topovi in puškami, kar je pripravil ljubljanski mestni svet, ki je bil očitno trdno v katoliških rokah. Posvetitvi je prisostvovala množica ljudi ter več kot sedemdeset župnikov iz celotne ljubljanske škofije. Novo cerkev so jezuiti zgradili z denarjem, ki so ga dobili od raznih donatorjev, največ so, kot poudarjajo jezuiti, prispevali kranjski deželni stanovi, ki so bili tedaj večinoma še protestanti. Ti so darovali 3450 goldinarjev, sledil so donatorji: gospod Nikolaj Čandik, škof Tomaž Hren in stiški opat, ki sta poleg lastnih darov za finančna sredstva pledirala tudi pri deželnih stanovih. Od plemiških dobrotnikov jezuiti izrecno omenjajo Bernardina Barba in Adama Valvasorja. Gospoda sta verjetno predstavljala steber katoliškega plemstva v deželi, ki se v stanovski upravi, v kateri so prevladovali protestanti, dolgo ni moglo uveljaviti.⁴⁴ Donacije večinoma protestantskih deželnih stanov jezuiti opišejo tako:

»Med njimi [donatorji] so na prvem mestu preslavni deželni stanovi, od katerih se jih sicer večina ne strinja z našo vero, vendar so nam tako naklonjeni, da so nam za zidavo iz skupne blagajne soglasno prispevali 3450 gld. in se nam ob svoji radodarnosti še prijazno opravičevali, češ da niso mogli biti bolj odprtih rok, ker jih je v to prisilil prazen javni erar, ki so ga izčrpale vojne in drugi nujni izdatki.«⁴⁵

43 »Unter 24. ten 8. ber 1614. ist Herr Bischoff zu Laybach zu dem Statthalter Amt zu Grätz promovirt worden, welchem die Landtschafft ein Grosses Praesent per Commisarijen gemacht.« (ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 11, § 3)

44 *Historia annua*, str. 75–76.

45 Prav tam, str. 75.

Jezuitsko poročilo o stanovskem prispevku za gradnjo cerkve je pomemben pokazatelj sprememb v konfesionalnem življenju dežele. Stanovi so sicer tudi v preteklosti prispevali denar za meniške redove (npr. frančiškane),⁴⁶ vendar ta jezuitska notica daje vtis medsebojne naklonjenosti ali vsaj popuščanja napetosti, zlasti če se spomnimo na napetosti konec devetdesetih let 16. stoletja. Po posvetitvi cerkve so se jezuiti prvič sprli s svojim dolgoletnim podpornikom ljubljanskim škofom Hrenom, še hujši spor, ki je očitno dokončno skalil odnose, pa je nastal leta 1628, tako da *Historia annua* Hrenove smrti (10. februar 1630)⁴⁷ dve leti pozneje sploh ne omenja.⁴⁸ Prvi konflikt je nastal zaradi uvedbe slovenskih pridig pri jezuitih, saj so privabile več poslušalcev kot nemške. Zaradi njih se je škof najbrž zbal za obisk pri pridigah v stolnici. Jezuiti poročajo:

»Delovanje v novi cerkvi pa se za nas ni začelo tako mirno, kakor smo upali. Takoj v začetku nam je ostro nasprotoval škof ordinarij, ker smo pri pridigi zamenjali jezik. V toliko letih smo z nemškimi pridigami dosegli prav malo ali skoraj nič sadu, zato smo po volji predstojnikov v novi cerkvi uvedli kranjsko pridigo, ki je mnogo bolj obiskana, kot je bila nemška kdaj koli poprej. S to je prvi začel p. Janez Čandik, in sicer začasno, dokler nam ne bi poslali drugega pridigarja.«⁴⁹

Jezuiti nato leta 1616 poročajo, da se je v katoliško veroizpoved pri njih spreobrnil neki predikant, ki je pred tem po deželi na skrivaj opravljal protestantsko bogoslužje.⁵⁰ Tega leta je nadvojvoda Ferdinand kar dvakrat obiskal kranjsko prestolnico. Deželni knez se je vpisal v album kongregacije Kraljice angelov, ki je v tem letu sprejela 63 novih članov.⁵¹

46 Stanovi so frančiškanom na primer darovali 500 goldinarjev 6. marca 1612, 200 kron 20. marca 1613. (ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I*, Prot. 10, § 9, 15)

47 Turk, Tomaž Hren. *Slovenska biografija*. Dostopno prek: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/> (12. 5. 2015).

48 *Historia annua*, str. 107–108.

49 Prav tam, str. 76.

50 »Dalje smo od krivoverstva odvzeli nekoga, ki je kot kakšen predikant tekal okrog po gradovih in domovih odličnikov in krivoverski mladini in drugim vlival strup svojega zmotnega nauka.« (*Historia annua*, str. 77–78)

51 *Historia annua*, str. 77.

Ob obisku nadvojvoda v Ljubljani so stanovi naposled izročili tudi svojo knjižnico, kar je Hren zahteval že od leta 1604. Primož Simoniti naveda, da je bil 10. decembra 1616 izdan poseben ukaz, naj stanovi svojo knjižnico protestantskih knjig izročijo vicedomskemu uradu,⁵² kar so stanovi verjetno upoštevali. Jezuiti leta 1617 glede protestantskih knjig v deželni hiši poročajo:

»V tem letu so iz deželne hiše odstranili tudi preostalih šest krivoverskih knjig, ki so bile tam že dalj časa skrite. Nekaj so jih odstopili kolegiju, druge so končale na grmadi. Podobne knjige so odvzeli naši mnogim drugim v mestu.«⁵³

Primož Simoniti dokazuje, da je Hren del fonda zaplenjene stanovske knjižnice spravil v Gornji Grad, kjer je ustanovil knjižnico.⁵⁴ Manjši del plena pa je dobil jezuitski kolegij v Ljubljani.

Ker graška nunciatura ljubljanskemu škofu ni bila naklonjena, je škofijo leta 1620 ponovno preiskala apostolska vizitacija, tokrat pod vodstvom Siksta Carcana.⁵⁵ Carcano je vizitacijo opravil med avgustom 1620 in majem 1621, po njegovem mnenju se razmere v ljubljanski škofiji niso veliko razlikovale od stanja drugod po notranjeavstrijskih deželah.⁵⁶ Dekreti Carcanove vizitacije so dober pokazatelj konfesionalnih razmer na Kranjskem v začetku dvajsetih let 17. stoletja. Tu se bomo omejili le na nekaj posameznih dekretov, ki zadevajo protestantsko plemstvo v deželi:

»O pogrebih. Krivovercev nikjer ni dovoljeno pokopati v cerkvah ali posvečenih pokopališčih in vikarji sv. Petra zunaj Ljubljane naj pazijo, da ne bi na tistem delu pokopališča, ki je dodeljen katoličanom, pokopavali krivovercev, niti obratno, da bi pokopavali katoličane na tistem delu, ki je določen krivovercem.«⁵⁷

52 Simoniti, *Med knjigami*, str. 28.

53 *Historia annua*, str. 80.

54 Simoniti, *Med knjigami*, str. 24–25, 28.

55 Dolinar, *Apostolski vizitaciji*, str. 126.

56 Prav tam, str. 127–129.

57 Prosti prevod besedila: »Haeretici nullibi permittantur sepeliri in Ecclesiis vel caemiteriis benedictis caveantque vicarii S. Petri extra Labacum ne in ea parte Coemiterii quae Catholicis deputata est, haeretici sepeliantur neque e converso Catholici in ea parte quae haeticis est designata.« (Dimitz, *Decreta visitationis*, str. 31)

Citat dokazuje, da protireformacijska komisija med svojimi pohodi po deželi dvajset let pred tem vendarle ni uničila vseh protestantskih pokopališč. Glede protestantskega plemstva je Carcano naročal:

»Če bi župljani opazili, da v gradovih krivoverskih plemičev kdo pridiga luteranski krivi nauk pod krinko, da je učitelj, naj to takoj zapustijo spoštovanemu gospodu, da bi se za to zlo pravočasno poskrbelo z ustreznim zdravilom. In naj se v vaseh in mestih nikogar ne dovoli sprejeti kot učitelja, ne da bi prej javno izpovedal vero in ne da bi se prej pozanimali o njegovem življenju, domovini, rodbini, veri.«⁵⁸

Naslednji dekret dokazuje, da je plemstvo kljub politični pasivizaciji na svojih gradovih še vedno opravljalo tudi protestantsko bogoslužje:

»O prazničnih dneh. Pod kaznijo izobčenja jim je prepovedano, da bi šli poslušat luteranske razlage ali pridige, ki jih imajo na gradovih pogosto krivoverski plemiči ali njihovi namestniki (oskrbniki) ali učitelji. In če bodo videli, da oskrbniki gradov ali sami krivoverski plemiči odvrtačajo njim podložne kmete od maše, tako da na praznike pred zajtrkom organizirajo love in podložnike prisilijo, da zapustijo mašo ter jim služijo, ali da morda celo na praznike na poljih ali na njihovih gradovih poskrbijo, da podložnike na silo privedejo; tedaj naj to takoj sporočijo spoštovanemu gospodu, da bi se lahko ustrezno ukrepalo proti takšnemu tiranskemu zatiranju.«⁵⁹

Leta 1620 se je nadaljeval spor jezuitov z Auerspergi, ki je prišel pred dvorno pravdo. Spori ene od najmočnejših družin v deželi, ki je bila še

58 Prosti prevod besedila: »Si quos in Arcibus nobilium heareticorum sub Ludi Magistri Praetextu Parochianis suis Lutheranam haeresim praedicare animadverterint, Rvd. mo. Statim insinuent ut huic malo de opportuno remedio mature provideat. Nec aliquis in pagis aut civitatibus in ludi magistrum assumi permittatur, nisi prius facta fidei professione et habita notitia de illius vita, patria, Natalibus, Religione.« (Dimitz, Decreta visitationis, str. 31)

59 Prosti prevod besedila: »De Festis Diebus. 2. Sub poena Excommunicationis prohibeant illis ne eant ad audiendas expositiones seu conciones Lutheranas, quas in arcibus saepe faciunt Nobiles haeretici vel eorum Praefecti vel ludi Magistri si quos viderint Arcium Praefectos vel Nobiles ipsos haeticos ut rusticos eorum subditos a Missa e tab Eccla. Divertant diebus festivis ante prandium venationes instituere et subditos cogere ut relicta Missa illis inserviant quin etiam ut diebus festis in agris vel in eorum arcibus haberent per vim illos inducere, statim id Rmo. significant, quo de opportuno medio huic Tyrannicae oppressioni occurri possit.« (Dimitz, Decreta visitationis, str. 31)

vedno protestantska, z jezuiti – ključnim stebrom katoliške obnove, je bil sicer posestne narave, vendar se v njem lahko zrcali tudi konfesionalno nasprotje. Ko so se Auerspergi spreobrnil v katolištvo, se je namreč zgladil tudi spor glede pobiranja desetine.⁶⁰

Tomaž Hren se je 11. avgusta 1621 odpovedal službi namestnika v Gradcu⁶¹ in se vrnil na kranjski politični parket.⁶² Leto pozneje (1622) je Ljubljana kljub inflaciji in pomanjkanju sredi tako imenovane »Kipper- und Wipperzeit« s slovesnimi procesijami praznovala dva verska praznika, najprej telovo in nato 5. junija še kanonizacijo sv. Ignacija in Frančiška, kar je bila tudi pomembna demonstracija katolištva.⁶³ Jezuitski letopis tokrat prvič izrecno omenja prisotnost katoliškega plemstva.⁶⁴ Leta 1622 se je nadaljeval tudi jezuitsko auersperški spor.⁶⁵

Omeniti je še treba, da so kranjski stanovi leta 1624 poudarjali, da je odobritev davkov njihov prostovoljni dar in naj se upošteva višina davkov, ki so jo stanovi odobrili.⁶⁶ Zadnja notica daje slutiti, da je deželni knez najbrž poskušal podobno kot leta 1613 od stanov izsiliti več denarja.

Spreobrnjenje v katolištvo in izgon preostalega protestantskega plemstva (1625–1630)

V drugi polovici dvajsetih let 17. stoletja se je moč deželnega kneza povečala. Na bojišča tridesetletne vojne v Nemčiji je posegla Danska, vendar so jo ligine in cesarske čete kmalu porazile. Na Kranjskem se je tedaj začelo spreobračanje nekaterih vidnih oseb iz vrst plemstva v

60 *Historia annua*, str. 85.

61 Turk, Tomaž Hren. *Slovenska biografija*. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/> (12. 5. 2015).

62 Glej razpravo o nakupu cesarskega poročnega darila 4. marca 1622. (ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I*, Prot. 15, § 2)

63 *Historia annua*, str. 89–97.

64 Jezuiti poročajo, da so se slovesnosti ob kanonizaciji sv. Ignacija in Frančiška 5. junija v Ljubljani udeležili: »[...] namestnik deželnega glavarja in vicedom z ostalim kranjskim in zunanjim katoliškim plemstvom in ljubljanskim svetom ter za njimi ogromna množica ljudstva obeh spolov.« (*Historia annua*, str. 93)

65 *Historia annua*, str. 90.

66 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I*, Prot. 15, § 28.

katoliško veroizpoved. Najpomembnejša je bila prav gotovo konverzija deželnega maršala in dednega komornika Teoderika Auersperga, ki se je na spreobrnjenje pripravljal že dve leti. V katoliško veroizpoved se je spreobrnil tudi njegov najstarejši sin. To je uvod v spreobrnitev družine Auersperg, zelo pomemben dogodek, saj gre za eno najpomembnejših družin na Kranjskem, ki je pred tem dolgo in trdno vztrajala v protestantizmu in se zaradi nameščanja protestantskih predikantov v župniji Škocjan pri Turjaku zapletla v spor celo z deželnim knezom.⁶⁷ *Historia annua* poroča:

»To leto nam je olepšalo plemenito spreobrnjenje presvetlega gospoda, gospoda Teoderika Auersperga, deželnega maršala in dednega komornika, ki je skoraj dve leti kolebal, končno pa se, deloma zaradi prizadevanja naših, deloma, ker je na Dunaju videl, s kako majhnim spoštovanjem oznanjevalci besede delijo sveto večerjo (kakor jo imenujejo), vsem v veselje srečno vrnil v pristan katoliške vere in zdaj z besedo in zgledom dokazuje, da je pravi katolik. Njegov starejši sin je šel po očetovih stopinjah. Prišteti jima je treba dva druga deželana, katerih eden je z našo vero prejel tudi telesno zdravje.«⁶⁸

Auerspergovo spreobrnjenje potrjuje trend, ki ga je opaziti od leta 1622, ko so jezuiti prvič omenjali »katoliško plemstvo«.⁶⁹ Katoliško plemstvo, tako novo kot staro, je svojo vero izkazalo tudi z darovi Družbi Jezusovi. Jezuiti o plemiških dobrotnikih poročajo: »Presvetli gospod Auersperg je namreč daroval 3000 gld., presvetli gospod, gospod Adam Valvasor, pa 300 gld.«⁷⁰

Leta 1625 se je poleg začetka spreobračanja plemstva v katolištvo začel še en proces, ki je nato zaznamoval deželne stanove, deželi Koroška in Kranjska sta namreč prevzeli neposredno oskrbo Hrvaške in Morske Vojne krajine, s čimer so se začeli kopičiti dolgovi deželnih stanov.⁷¹ Prevzem neposredne oskrbe je bil nato dokončno določen in razmejen

67 Glej: Rajšp, *Protireformacija*, str. 203–209.

68 *Historia annua*, str. 102.

69 Jezuiti poročajo, da se je slovesnosti ob kanonizaciji sv. Ignacija in Frančiška 5. junija v Ljubljani udeležilo tudi domače in tuje katoliško plemstvo. (*Historia annua*, str. 93)

70 *Historia annua*, str. 103.

71 Košir, *Stanovska uprava*, str. 102; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 322.

3. novembra 1628 (tri mesece po objavi patenta o konverziji ali izgonu), stanovski dolgovi pa so rasli še vse do leta 1631.⁷²

Število spreobrnitev v katolištvo je naraščalo. Jezuiti poročajo o dveh spreobrnjenkah iz rodbine Auersperg in drugih konvertitih, vendar ne podajo točne številke:

»Nemalo smo jih odvezali od krive vere, med njimi presvetlo gospo pl. Auersperg z vnukinjo. Obe sta poslej obiskovali pridige in bogoslužje v naši cerkvi in bili za zgled velike pobožnosti in resnične bogaboječnosti.«⁷³

Poleg protireformacije je bil za izvajanje deželno knežje politike katolizacije zelo pomemben tudi proces katoliške obnove. V tem kontekstu lahko razumemo ustanovitev marijanske kongregacije za kranjske plemiče, ki sicer ni nikoli prav zaživela in poglobila razhajanja med Družbo Jezusovo in ljubljanskim škofom, vendar je očiten pokazatelj krepitve katoliške stranke in katolizacije med plemstvom; iniciacijski proces za člane kongregacije je namreč vseboval tudi javno izpoved katoliške vere:

»Dvema marijanskima kongregacijama se je v tem letu pridružila še tretja, namreč bratovščina kranjskih odličnikov z imenom Kristusa, v evharistiji zmagovitega. Za prvega predstojnika je bil proglašen presvetli gospod Teoderik Auersperg, namestnik deželnega glavarja, za njegova dva pomočnika pa presvetli gospod Oktavij Panizol in Sigmund Paradeiser. Slovesnost njene ustanovitve se je odvijala v sredo, na prvi kvatrni dan v adventu [15. decembra 1627] po naslednjem redu: po posvetu o razlogu za ustanovitev bratovščine, ki so ga imeli v kolegiju, so šli v oratorij, kjer so zapeli himno Veni, Sancte Spiritus. Nato so člani matične bratovščine javno izpovedali katoliško vero in se vsi posvetili hvaljenju in čaščenju Najsvetejšega. Po kratkem vzpodbudnem nagovoru za nove člane se je razvila procesija med cerkvenimi stenami in se začela slovesna péta maša, ki je zaključila svečanost.«⁷⁴

Kongregacije, posvečene v varstvo sv. Mariji, so jezuiti ustanavljali za versko poglobljanje katoličanov. (Glavno) Marijino kongregacijo so

72 Košir, *Stanovska uprava*, str. 102.

73 *Historia annua*, str. 104.

74 Prav tam, str. 107.

ljubljski jezuiti ustanovili leta 1605, papež pa jo je potrdil naslednjega leta 1606. Glavna kongregacija se je pozneje razdelila na tri samostojne (marijanske) kongregacije in dve (Kristusu posvečeni) bratovščini. Vseh pet verskih združenj je bilo namenjenih različnim stanovom in starostnim skupinam.⁷⁵ Bratovščina kranjskih odličnikov Kristusa v eharistiji zmagujočega (1627)⁷⁶ je bila z veliko slovesnostjo in peto mašo ustanovljena v jezuitski cerkvi v Ljubljani 15. decembra 1627,⁷⁷ februarja 1628 je nato bratovščina odličnikov ob pustu nase opozorila s postavitvijo odrčka v obliki monštrance.⁷⁸ Nato pa se je zaradi bratovščine razvnel spor s Tomažem Hrenom. Škof je namreč nasprotoval bratovščini, k čemur so ga morda spodbudili kanoniki, saj naj bi Družba Jezusova s tem prestopila meje svojega delokroga vzgoje mladine.⁷⁹ Vpliv jezuitov je za škofa in ljubljanski stolni kapitelj očitno postajal prevelik. 25. junija je Hren plemiški bratovščini prepovedal procesijo za osmino Rešnjega telesa ter proti njej nastopil s pridigo. Jezuiti so si o sporu zapisali:

»Bratovščino odličnikov, ustanovljeno v prejšnjem letu, je pretresel strašen vihar. Medtem ko smo mislili, da je vse v najlepšem redu in smo v nedeljo med osmino Rešnjega Telesa pripravili že vse potrebno, predvsem zelo lepo in dragoceno nebo s pluvialom in obojima dalmatikama v zlati barvi, ki jih je presvetla kongregacija odličnikov priskrbela iz Benetk, se naš presvetli škof ordinarij ni dal z nikakršnimi prošnjami pregovoriti in dovoliti procesij, da bi se, kakor običajno, iz ograjenega prostora kolegija podala na mestne ulice. Utesnjena v ogrado je sicer prenesla ta udarec, a jo je malo za tem čakal še hujši. Presvetli škof ordinarij je namreč pri svoji procesiji nastopil z ognjevito pridigo, ki jo je s tem namenom sklical tisti dan. Kmalu je bilo vse zmedeno, naše so obsipali z zbadljivkami, jim grozili in pretili, le česa je še manjkalo? Stvar bi se lahko zdela prav resna, vendar je potem presvetli škof ordinarij omenjeni kongregaciji odličnikov vselej z vso silo in na vso moč nasprotoval, zato je kongregacija nekako potlačena in si poslej še ni opomogla. Vendar

75 Baraga, France: Uvod (*Historia annua*, str. 17).

76 *Historia annua*, str. 107.

77 Prav tam, str. 108.

78 Prav tam, str. 108.

79 Glej opombo Marije Kiaute v jezuitskem letopisu (št. 190) (*Historia annua*, str. 108).

upajmo, da bodo ti tako težki začetki nekoč deležni zanesljivega in tudi zaželenega uspeha. Bratovščina je v tem letu o pustu postavila odrček, ki ga je razsvetljevalo kakšnih tristo svetilk, postavljenih v obliki monštrance, ves glavni oltar je bil prekrit z napisom: ›Kristusu, v evharistiji zmagovitemu p(ostavili) b(ratje) presvetle kongregacije odličnikov V(ojvodine) K(ranjske)«.«⁸⁰

Spor glede bratovščine odličnikov je dokončno skalil odnose med nekdanj tesno povezanima škofom Hrenom in kolegijem Družbe Jezusove v Ljubljani. Odličniki so se najbrž po propadu svoje bratovščine pridružili že leta 1620 ustanovljeni bratovščini Kristusovega smrtnega boja, kar lahko sklepamo na podlagi bratovščinske knjige te kongregacije.⁸¹ Razkol med škofom in jezuiti, torej vrhovi katoliške stranke v deželi, posredno kaže na to, da protestantizem v deželi ni bil več realna grožnja katolištvu.

Po zmagah nad Danci so cesarske čete pod Wallensteinovim in ligine čete pod Tillyjevimi poveljstvom prodrle daleč na protestantski sever Svetega Rimskega cesarstva, s čimer je cesar Ferdinand II. leta 1628 dosegel vrhunec svoje moči.⁸² Zmage na bojiščih je vladar nato izkoristil za končni obračun s protestantizmom v svojih deželah. Za Češko in Moravsko⁸³ so 1. avgusta 1628 prišle na vrsto notranjeavstrijske dežele Štajerska, Koroška in Kranjska. Ferdinand je namreč tega dne na Dunaju izdal patent, v katerem je notranjeavstrijskemu plemstvu ukazal spreobrnjenje v katoliško veroizpoved ali izselitev iz vseh njegovih dežel.⁸⁴

V patentu, se pokaže Ferdinandov sakralizirano-patriarhalni politični nazor.⁸⁵ Ferdinand se v uvodu svojega patenta (naj omenimo, da je to najdaljši Ferdinandov patent, kar jih je bilo poslanih na Kranjsko)

80 *Historia annua*, str. 108.

81 »Matricula illustrissimae Congregationis Procerum Carniolae, sub titulo Christi in Cruce Agonizantis anni MDCXX inchoate, et XI augusti anni eiusdem ab admo: R. P. Mutiovitellesco Soc: Ieusu Praeposito generali erectae et confirmatae.« (ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/53r)

82 Vache, Pohl, Vocolka, *Habsburžani*, str. 215–216.

83 Prav tam, str. 194, 208–212.

84 ARS, SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110. *Poziv nazaj k kat. veri, sicer zapoved izselitve*.

85 Za Ferdinandov politični nazor in ustavni koncept, ki ga je zagovarjal, glej: Jerše, Vera, Upanje, oblast, str. 97–98.

obrbe na gospode in viteze dežel Štajerske, Koroške in Kranjske ter jih opomni na svoje pretekle protireformacijske ukrepe, katerih namen je bil izključno dobronameren:

»Vam je vsem skupaj [znano], kot je tudi sicer na splošno dovolj znano, da si mi, [že] od nastopa naše deželnoknežje vlade v [teh] istih naših notranjeavstrijskih dednih kneževinah in deželah, iz posebne, sveti in edino zveličavni Rimski katoliški veri dolžne krščanske gorečnosti ter v moči naše deželnoknežje oblasti in od Boga prejete oblasti, nismo nič bolj jemali k srcu kot, da popravimo to, v iste naše notranjeavstrijske dedne dežele vtihotapljeno in vse preveč razširjeno škodljivo versko neslogo in razdor [ter] tudi, da vse nam od božje vsemogočnosti podrejene in zapupane podložnike po naših možnostih odvrnemo od zmote in spravimo na pot zveličanja. Zato smo potem v ta namen, [namreč] izgon sektaških, krivoverskih predikantov in kmalu zatem med temi plemiškimi osebami, kot tudi v mestih in trgih skupaj s kmetstvom na podeželju, izvedli ›zdravilno‹ versko [proti]reformacijo, nadalje [smo] postopno izdali in publicirali najrazličnejše ›zdravilne‹ generale in posebne mandate, da se nihče ne sme podati na nekatoliške kraje k tako imenovani spovedi in obhajilu, krstu otrok ali poročnim obredom, prav tako smo izdali in objavili, da [je treba] osirotelim otrokom in sirotam naših deželanov in drugih oseb priskrbeti katoliške varuhe in da naj se mladine ne pošilja v nekatoliške kraje ali univerze, še več, v preobilju [smo] najpoprej nedavno ponovno objavili takšne generale in jih nekoliko poostrili, vendar smo [kljub temu] do sedaj proti našim nekatoliškim deželanom gosposkega in viteškega stanu rabili vso blagost, milino in potrpežljivost, in smo milostno opustili, da bi proti njim nastopili z nakazano reformacijo, vse v upanju, da bodo iz tega našega dobronamernega namena več dosegli, [namreč] za njihovo večno zveličanje z vso uporabljeno marljivostjo vneto razmislili in končno stopili na pot svojih prastarih blagopokojnih prastaršev in prednikov. S tem bi torej radi v naše notranjeavstrijske dedne dežele spet vnesli enotnost in složnost vere ter src in vsi skupaj bi [tako] zasadili in ohranjali boljše zaupanje.«⁸⁶

86 Prosti prevod besedila: »Euch ist sambt und anders / wie auch sonst mǎnniglich zu benügen bewust / ob wir wol von Antretung unserer Landtsfürstlichen Regierung selbiger unserer I. O. Erbfürstenthumben und Landen / Uns auß sonderm zu dem

V nadaljevanju Ferdinand ugotavlja, da je bil njegov trud poplačan, saj se je dober del deželanov spreobrnil v katoliško vero, čeprav drugi še vztrajajo v »svoji zmoti«. Nato pohvali zvestobo notranjeavstrijskih stanov in zatrdi, da hoče zaradi njihovih zaslug tem plemiškim družinam iz »svoje očetovske ljubezni in hvaležnosti« pokazati pravo pot in dušni blagor katoliške vere, v kateri so živeli tudi njihovi predniki. Cesar daje protestantskemu plemstvu obeh spolov leto dni časa, da se spreobrnejo v katoliško veroizpoved ter to sporočijo deželnemu glavarju knezu Janezu Ulriku Eggenbergu ali tajnim svetnikom v Gradcu.

Kdor se v enem letu ne spreobrne, naj zapusti notranjeavstrijske in druge Ferdinandove dežele ter pred tem proda svoje posesti. Če pa osebam, ki se odločijo za odhod, v enem letu ne bi uspelo prodati posesti, se te prodajo za šest mesecev zaupa njihovim sorodnikom, ki ostanejo

Heyl: allem Seeligmachenden Röm. Catholischen Glauben / habenden schuldigen Christlichen Eyfer / Krafft tragenden Landtsfürstlichen Gewalts / und von Gott empfangnen Obrigkeitlichen Ampts / nichts mehrers angelegen seyn lassen / als denen in selbigen Unsern I. O. Erblanden eingeschlichnen / und allzuweit uberhandt genommen schädlichen Glaubens Uneinigkeitt und Spaltungen / zu remediern / auch alle uns von der Göttlichen Allmacht undtergeben / und anuertrawte Underthanen / nach unserer Möglicheit von den Irrthumb ab: und auff den Weg der Seligkeitt zu laiten; Inmassen wir dann zu dem ende die Außschaffung der Sectischen Praedicanten / und bald darauff under denen Nobilitierten Personen / wie auch in den Stätt- und Märckten / sambt der Burschafft auff dem Land / die heylsambe GlaubensReformation fürgenommen / folgends nach und nach allerhand hailsambe general und special Mandata, daß niemand auff uncatholische Oerter zur vermeynten Beicht vnd Comunion, Kinder tauffen / oder Ehelichen Copulationen sich begeben / Item unserer Landleut / und anderer Personen verwäiste Kinder und Pupillen / mit Catholischen Gerhaben versehen / und die Jugendt nit an uncatholische Ort oder Uniuersiteten verschickt werden sollen / außgehen und publicirn, ja noch zum Vberfluß allererst newlich solche generalia widerumben vernewern / und etwas schärpfen lassen / daß wir doch biß anhero Uns aller milde / sanfft: und Langmüthigkeit / gegen unsern uncatholischen Landtleuthen deß Herren und Ritterstands gebraucht / Und mit der angedeuten Reformation gegen ihnen zuuerfahren / gnädiglich unterlassen haben: alles in Hoffnung / sie wurden auß solchem allem / unser wolmeynende Intention mehrers apprehendirn / irem ewigen Heyl alles angelegenen fleisses / eyferig nachgedencken / und in ihrer uhralten Gottseeligen Voreltern / und Vorfahren vestigia endlich eintretten; Damit also in unsern I. O. Erblanden / die einig: und Einträchtigkeit deß Glaubens / und der Gemüther wider eingeführt / und allerseits ein besseres Vertrawen gepflantz / und erhalten werden möchte.« (ARS, SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patentii 1620–1700, št. 110. *Poziv nazaj k kat. veri, sicer zapoved izselitve*)

v deželi, ali drugim katoličanom v deželi, ki jim izseljenci zaupajo. Če ta posestva tudi po dodatnem šestmesečnem roku ne bi bila prodana, bodo odprodajo prevzeli posebni deželnoknežji organi. Izvzeta so fidejkomisna posestva, ki jih izseljenci lahko obdržijo in od njih prejemajo dobiček. Zaradi zaslug in zvestobe Ferdinand notranjeavstrijskemu nekatoliškemu plemstvu, ki se bo izselilo, spregleda plačilo desetega pfeniga. Ferdinand je tudi ukazal, naj sodišča hitro rešijo primere tistih plemičev, ki se nameravajo izseliti. »Eksilantom« nato naroča, naj vrnejo štiftna in cerkvena pisma in oddajo njihov morebitni dohodek. Nekatoliškim plemičem, ki so varuhi osirotelih otrok, pa najstrožje prepoveduje, da bi svoje varovance s seboj odpeljali iz dežele, temveč zahteva, naj se varovancem odpovejo in jih oddajo. Nato poudarja, da se tisti, ki se odločijo oditi, ne smejo zadrževati v drugih njegovih deželah in da vanje tudi ne smejo potovati ali tam trgovati, ne da jim cesar ali njegovi uradi tega ne bi prehodno dovolili. Ta prepoved velja, dokler se ne spreobrnejo v katoliško veroizpoved. Ferdinand še svari tiste, ki nameravajo oditi, naj se vzdržijo fiktivnih prodaj svojega premoženja⁸⁷ (kot bomo videli pozneje, se je odprodaja posesti protestantskih eksilantov zelo zavlekla, kranjski deželni zbor se je s tem vprašanjem ukvarjal še enajst let pozneje, leta 1639).⁸⁸ Jezuiti so o Ferdinandovem patentu (1628) poročali:

»Ko je cesar Ferdinand izdal edikt proti nekatoličanom, so se nekateri spreobrnili v pravo vero, drugi so se raje izselili. Našteli smo 28 takih, ki so bili ponovno sprejeti v naročje Cerkve. Bili so iz domačega plemstva, razen enega, ki je bil visokega rodu iz Švedske in je služil vojake na Poljskem, potem izgubil premoženje, tam pobegnil razbojnikom in pri nas našel dragoceni biser vere.«⁸⁹

Kot posledica patenta se je trend spreobrnitev v katoliško veroizpoved, ki je bil opazen že od sredine dvajsetih let 17. stoletja še povečal. Po izračunih, narejenih po sicer ne vselej doslednih jezuitskih poročilih, se je pri Družbi Jezusovi na Kranjskem med letoma 1627 in 1633 spreobr-

87 ARS, SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110. Poziv nazaj h kat. veri, sicer zapoved izselitve.

88 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., šk. 837, Perizhoff: Regesten der Landtagsabhandlungen 1507–1689, 1639.

89 *Historia annua*, str. 109.

nilo 133 polnoletnih oseb, za katere lahko sklepamo, da so bile večinoma iz plemiških vrst.⁹⁰ Drugi plemiči, ki jim je bila vera pomembnejša kot domovina, so se odločili za izselitev in odšli v izgnanstvo. Tako sta med letoma 1628 in 1629 Kranjsko zapustili več kot 102 plemeniti osebi (32 moških, 30 žensk in 38 otrok).⁹¹

Zmaga in premoč katoliškega deželnega kneza. Posledice protireformacije in postopna konsolidacija (1631–1637)

Potem ko je Kranjsko zapustila približno tretjina plemstva in približno četrtnina deželanov, je v določenih segmentih stanovske uprave nastala zmeda, saj je na tuje odšlo mnogo kompetentnih ljudi. V deželo se je priseljevalo novo plemstvo, ki je zapolnilo nastalo vrzel. Med starim plemstvom, ki se je spreobrnilo v katoliško veroizpoved, pa je bilo veliko mlačnih katoličanov. V stanovski upravi so se začele združevati prej nezdržljive funkcije, obdobje pa sta zaznamovala še zadolževanje stanov in počasna odprodaja posesti »eksilantov«. Tako na političnem kot tudi konfesionalnem področju sta bili očitni zmaga in premoč katoliškega deželnega kneza.

Primer zmede, nastale po odhodu protestantskega plemstva, je prejemniški urad: ker je dotedanji glavni prejemnik Janez Jakob Apfaltrer s svojo soprogo in otroci leta 1629 zapustil Kranjsko, so stanovi izgubili pregled nad sredstveninskimi dohodki. Red je bil ponovno vzpostavljen šele leta 1631.⁹² Obdobje je zaznamovalo tudi stapljanje prej nezdržljivih funkcij v rokah ene osebe: Matevž Košir v tem vidi zmanjševanje deželne avtonomije in navaja primera grofa Eberharda Leopolda Ursina Blagaja in Volfa Engelberta Auersperga.⁹³

Sergij Vilfan in Matevž Košir opozarjata, da se je upad politične moči stanov odražal v njihovi vse večji zadolženosti, saj se niso bili več sposob-

90 Prav tam, str. 105–114.

91 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 374–381.

92 Košir, *Stanovska uprava*, str. 84.

93 Prav tam, str. 69.

ni upreti deželnemu knezu, ki jim je nalagal vse večja finančna bremena.⁹⁴ Košir ugotavlja, da deželni dolg sicer ni pomenil splošne revščine, vendar je kljub temu kazal na krizo in nesolventnost stanovskega poslovanja.⁹⁵ Dolžniška kriza se je začela leta 1625, ko sta Koroška in Kranjska prevzeli stroške za Hrvaško in Morsko Vojno krajino, ter svoj vrh dosegla leta 1631,⁹⁶ ko so kranjski stanovi prevzeli 800.000 guldnov dvornih in vojnih stroškov.⁹⁷ Stanovski dolg se je tega leta povzpел na 1.400.000 guldnov.⁹⁸ Od leta 1633 naprej pa so stanovi poleg redne glavne odobritve deželnemu knezu odobrili še izredna sredstva.⁹⁹

Nastalo vrzel v vrsti deželanov so napolnile nove katoliške plemiške družine, ki so na Kranjsko prihajale predvsem iz Italije in Vojne krajine. Po eni od ocen naj bi se v deželo med letoma 1629 in 1635 priselilo 36 novih deželanov iz 27 novih družin¹⁰⁰ (izselilo se je približno 32 protestantskih deželanov).¹⁰¹ Med spreobrnjenci v katoliško veroizpoved pa je bilo v tem obdobju veliko mlačnih katoličanov, kot to kažejo številni viri. Poleg tega so se nekateri »eksilanti« skrivaj začeli vračati v deželo. Zato je cesar leta 1631 izdal poseben generalni mandat glede verskih zadev za Kranjsko.¹⁰²

Kranjski deželni stanovi so se že 4. julija 1631 poklonili komisarju prestolonaslednika Ferdinanda III. knezu Janezu Ulriku Eggenbergu.¹⁰³ Novi deželni knez tudi po resničnem prevzemu oblasti po očetovi smrti (1637) ni nikoli potrdil kranjskih deželnih privilegijev – ročina, kar je še en pokazatelj vzpona vladarjeve moči. Dejstvo, da Ferdinand III. uradno ni potrdil deželnega ročina ne more biti naključje, saj je po drugi strani

94 Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 317, 322; Košir, *Stanovska uprava*, str. 76.

95 Košir, *Stanovska uprava*, str. 76.

96 Prav tam, str. 96–101.

97 Glej: SI ARS, AS 2, 1. reg., šk. 837, Peritzhoff: Regesten der Landtagsabhandlungen 1507–1698, 1631; ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., šk. 889, Landtags Protocol No: 15 (1622–1633), fol. 532r–556r.

98 Košir, *Stanovska uprava*, str. 102.

99 Prav tam, str. 107; Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 322–322.

100 Košir, *Stanovska uprava*, str. 31–33.

101 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 374–381.

102 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., šk. 97, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631 Generale und Patente. Alt. 54.c.

103 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 410.

potrdil privilegije mesta Ljubljane (23. november 1637).¹⁰⁴ Prihodnji deželni knezi so nato z izjemo Jožefa I. še potrjevali deželne privilegije do leta 1736.¹⁰⁵

Plemstvo, ki je odšlo, je moralo prodati svoja posestva razen fidej-komisnih, vendar se je ta proces zelo zavlekel; kranjski deželni zbor se je s tem vprašanjem ukvarjal še leta 1639 in najbrž je duhovščina dobila predkupno pravico pri nakupu teh posesti.¹⁰⁶

Prestopi plemstva v katolištvo po letopisu jezuitskega kolegija

Tabela spreobrnjenj med letoma 1596 in 1637 je narejena na podlagi notic v jezuitskem letopisu *Historia annua*.

TABELA 1: Spreobrnitve v katolištvo, ki so jih zabeležili kranjski jezuiti med vladavino Ferdinanda II. (1596–1637) (*Historia annua*)

Leto	Število spreobrnjencev	Plemiški spreobrnjenci
1596	/	/
1597	/	/
1598	/	/
1599	3 (plemstvo)	3
1600	5	4
1601	»Neizmerna je bila žetev duš v tem času obnove«	?
1602	80	1
1603	/	/
1604	30	2
1605	9	1
1606	12	?
1607	10	?

104 Glej: Klun, *Diplomatarium Carniolicum*, št. 106, str. 76–77.

105 Nared, *Kranjski deželni privilegiji*, str. 60–61.

106 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., šk. 837, Perizhoff: *Regesten der Landtagsabhandlungen 1507–1689, 1639*.

ŠTUDIJSKI VEČERI

1608	1	?
1609	»Veliko spreobrnjencev, med njimi dva vojaka«	?
1610	5	?
1611	/	/
1612	/	/
1613	/	/
1614	5	1
1615	/	/
1616	10	2
1617	17	?
1618	3	1
1619	/	/
1620	/	/
1621	/	/
1622	/	/
1623	/	/
1624	3	?
1625	7	4
1626	»Veliko število konvertitov«	2
1627	14 (»večina plemičev«)	14 (?)
1628	63 (verjetno večinoma plemiči)	63 (?)
1629	28	28
1630	13 (verjetno večinoma plemiči)	13 (?)
1631	5 ¹⁰⁷	4 (?)
1632	1	1
1633	10	10 (?)
1634	/	/
1635	13 (prva omemba kalvincev)	13 (?)
1636	11	11 (?)
1637	6	6 (?)

107 Leta 1631 naj bi se pri ljubljanskih jezuitih v katolištvo spreobrnjal celo neki protestantski teolog, August Dimitz domneva, da je bil to Janez Štefan Verbec. Jezuiti poročajo: »Pet jih je bilo iztrganih Lutrovemu zrelu. Med njimi je bil poučen v veri neki

Treba je poudariti, da so podatki, predstavljeni v tabeli, pridobljeni na podlagi jezuitskih letnih poročil, v katerih verjetno niso omenjeni vsi, ki so se pri jezuitih spreobrnil v katoliško veroizpoved, poleg tega gre ponekod morda za pretiravanje. Vendar lahko kljub naštetim hibam jezuitska poročila razumemo za približni pokazatelj sprememb na konfesionalnem področju. Vsekakor pa bo za raziskovanje števila spreobrnjen plemstva v katoliško veroizpoved treba preučiti še druge vire.

Na podlagi podatkov o konvertitih (tako plemiških kot neplemiških) sta opazna dva porasta števila spreobrnjenj: prvič se je številka povzpela med letoma 1600 in 1602, ko je protireformacijska komisija pod Hrenovim vodstvom preiskala deželo. Leta 1603 ni podatkov o konvertitih, nato število počasi pada od leta 1604 do leta 1610. Manjši porast je opazen še med letoma 1616 in 1618, v času tako imenovane »druge beneške vojne«. Sledi pet let, ko jezuiti o spreobrnitvah ne poročajo, nato pa se val spreobrnitev začne leta 1624 ter doseže svoj vrh leta 1628, ko je bil izdan Ferdinandov zloglasni patent o konverziji ali izgonu protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel. Potem število spreobrnjenjencev počasi pojema do leta 1637. Edino leto v tem intervalu, ko ni podatkov o konvertitih, je leto 1634. Ker je ta val spreobrnjen zajel predvsem plemstvo, drugi stanovi so namreč po večini prestopili že prej, ga spodaj predstavljamo v posebni tabeli.

Feruezius, ki ga je oče v skrbi za njegovo krivo vero še kot otroka pripeljal na saško. Tam je, poučen v krivi veri in izobražen v poetiki, dosegel, da je med svojimi postal učitelj krivoverskih izmišljij. Ko je končno prišel v domačo Ljubljano, da bi si med svojimi pridobil nekaj znanja in sposobnosti iz starega prava, se je večkrat sestal z našimi. Zaznal je luč, ki jo je pozneje jasno ugledal v Gradcu, ko je bil sprejet med gojence. Potem je javno izpovedal razlog svojega spreobrnjenja in se odpovedal krivi veri.« (Historia annua, str. 111) Družina Janeza Štefana Verbeca je izviralala iz Klanca pri Kozini, pod pritiskom protireformacije se je družina leta 1601 izselila na Saško. Verbec je bil profesor poetike na univerzi v Leipzigu. Nato je odšel v Gradec, kjer naj bi prestopil v katoliško vero in se vpisal na teologijo. Verbec je v katolištvo prestopil v dvorni jezuitski cerkvi v Gradcu z javno pridigo, ki jo je pozneje tudi objavil. Ali so ljubljanski jezuiti mislili njega ali ne, še ne vemo. (Mušič, Janez Štefan Verbec. Slovenska biografija. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi771731/> (13. 1. 2014))

V drugi polovici dvajsetih let 17. stoletja, ko je Ferdinandova politično-vojaška moč tako v Svetem Rimskem cesarstvu kot tudi v notranjeavstrijskih deželah naraščala, se je število prestopov zabeleženih v jezuitskem letopisu hitro zvišalo, in to, še preden je cesar leta 1628 končno izdal svoj patent, ki je plemstvu notranjeavstrijskih stanov dal leto dni časa za spreobrnjenje v katolištvo ali izselitev iz dednih dežel. Verjetno je bila večina od 133 oseb, ki so se med letoma 1627 in 1633 spreobrile v katolištvo pri ljubljanskih jezuitih, plemiškega stanu, popolnoma vsi pa prav gotovo ne¹⁰⁸ (leta 1628 se je v Ljubljani v katolištvo spreobrnil tudi nek visoki švedski plemič).¹⁰⁹

TABELA 2: Plemiški spreobrnjenci 1627–1633 (*Historia annua*)

Leto spreobrnjenja plemičev	Število plemiških spreobrnjencev
1627	14
1628	63
1629	28
1630	13
1631	4
1632	1
1633	10
Skupaj (1627–1633):	133 (verjetno je bila večina spreobrnjencev v tem času plemičev)

Politična situacija v deželi se je nazorno odrazila v številu spreobrnitev v jezuitskem letopisu. Le ugibamo lahko, ali je bilo spreobrnjenj v katolištvo po vsej deželi še več, saj so v jezuitskem letopisu podatki le za kolegij v Ljubljani in rezidenco v Pleterju.

Veliko spreobrnjencev, ki so v katoliško veroizpoved prestopili med letoma 1628 in 1630, je bilo mlačnih katoličanov. O tem, kako je proces spreobračanja plemstva potekal na terenu, nam zgovorno opisuje primer

108 Najbrž je bil leta 1632 med spreobrnjenci v Ljubljani tudi protestantski teolog Janez Štefan Verbec, ki je nekdaj predaval na univerzi v Leipzigu (glej opombo št. 256).

109 Glej: *Historia annua*, str. 109.

Janeza Ludvika Raspa s Krumperka, čigar zgodbo je leta 1908 v reviji *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* objavil Anton Koblar. Koblarjev opis Raspovega spreobrnjenja leta 1629 je verjetno zgovoren prikaz plemiškega spreobrnjenja v tem času:

»Istega leta je dobil od deželnega glavarstva ukaz zaradi vere. Šel je nato k izpovedi k frančiškanom v Kamnik in je poslal izpovedni listek deželnemu upravniku v Ljubljano. Malo pozneje je poslal zopet izpovedni listek po pošti tajnim svetnikom v Gradec. Leta 1632. je bil I. L. Rasp na Krumperku deželni odposlanec.«¹¹⁰

Ta sicer kratek opis zelo nazorno kaže, kakšna je bila usoda tistega plemstva, ki se je odločilo, da ostane v deželi. Poleg tega vidimo, da so deželnoknežji in celo stanovski organi bdeli nad katoliškim verskim življenjem spreobrnjenih plemičev. Veliko ljudi, ne le plemičev, je bilo po izvedbi protireformacije mlačnih katoličanov, kar kaže tudi ugotovitev Pavla Blaznika o razmerah pri loškem gospostvu (loško gospostvo je bilo sicer na nek način primer *sui generis*, saj je bil protestantizem tam močnejši kot v nekaterih drugih predelih dežele. Poleg tega je bilo Loško gospostvo v lasti freisinškega škofa in ga je protireformacijska komisija obiskala že prej kot druge kraje). Blaznik v naslednji notici sicer ne govori neposredno o plemstvu, vendar odlomek ponazarja razmere v nekaterih delih dežele, v katerih je bil protestantizem močnejše zakoreninjen:

»Duh časa odlično ponazarja poročilo starološkega župnika iz 1639. Po njegovih besedah je luteranstvo sicer izginilo iz javnega življenja, še vedno pa so imeli posamezniki luteranske knjige. Župnik je tožil nad župljani, da so neubogljivi in se ne odzivajo, kadar jih kliče na zagovor zaradi njihovega verskega življenja. V svoji vnemi je župnik zatrjeval, da bi morali neubogljive župljane gosposočinski nameščenci s silo tirati v njegov urad.«¹¹¹

Razmer, opisanih v citatu, ne moremo nekritično posplošiti na vso Kranjsko, saj je bilo pri loškem gospostvu vendarle protestantizem veliko močnejši kot drugod.

110 Koblar, Črtice, str. 120.

111 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 253.

Seznam s Kranjske izgnanih protestantskih plemičev

Seznam avstrijskih plemiških beguncev protestantske vere je leta 1629 sestavil Philipp Hainhofer (1578–1647),¹¹² meščan in prisednik mestnega sodišča Augsburg. Ko je Hainhofer tega leta potoval skozi Nürnberg, naj bi bilo tam prek tisoč verskih beguncev iz avstrijskih dežel in vsak dan naj bi prihajali novi.¹¹³ Hainhoferjev seznam je leta 1862 v reviji *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit* objavil Adalbert Heinrich Horand.¹¹⁴ Na podlagi tega seznama je August Dimitz leta 1875 objavil popis kranjskih plemičev, ki so se izselili zaradi svoje protestantske vere.¹¹⁵ Avtor popisa kranjskih »eksilantov« opozarja, da število vseh Kranjcev, ki so morali zaradi veroizpovedi zapustiti deželo, ni znano, pač pa vemo le za imena zgoraj naštetih gospodov in vitezov.¹¹⁶

TABELA 3: Seznam kranjskih plemiških »eksilantov« (Philip Hainhofer, 1629, August Dimitz, 1875)¹¹⁷

1. EGKH: *Egkh Freiherrn von Hungerspach*/baroni Egkh pl. Hungerspach (kranjski deželani od leta 1498)¹¹⁸
 - *Friedrich Julius Graf von Egg*/grof Friderik Julij Egkh
 - *Georg Hannibal Graf von Egg* (*Erblandstabelmeister in Krain und der Mark*)/grof Jurij Hanibal Egkh, dedni deželni paličar na Kranjskem in v Slovenski marki¹¹⁹

112 *Deutsche Biographie*. Philipp Hainhofer. <http://www.deutsche-biographie.de/search;jsessionid=EE72F3E25B8896BA3A428EEFCC7165F0> (5. 1. 2015).

113 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 376–377.

114 Horand, *Oesterreichische Exulanten*, št. 9, str. 316–319; št. 10, str. 353–357; št. 11, str. 393–396; št. 12, str. 433–436.

115 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 374–381; popis je nato objavil tudi Matevž Košir: Košir, *Stanovska uprava*, str. 30.

116 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 377.

117 Horand, *Oesterreichische Exulanten*, št. 9, str. 316–319; št. 10, str. 353–357; št. 11, str. 393–396; št. 12, str. 433–436; Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 374–381.

118 Vprašljivi so grofovski naslovi v Dimitzevem seznamu naštetih Egkhov, v Schiviz von Schivizhoffnovem seznamu deželanov se omenjajo le kot baroni (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 497).

119 Za več podatkov o rodbini Egkh in službi dednega paličarja glej: Slana, *Brdo pri Kranju*.

- soproga (neznana identiteta)
 - otroci (neznana število in identiteta)
 - *Susanna Dorothea Gräfin von Egg*/grofica Suzana Doroteja Egkh
 - *Karl Freiherr von Egg*/baron Karel Egkh (umrl v Regensburgu leta 1632)
 - soproga *Katharina geborne Erna*/Katarina, rojena Erna
 - hči (neznana identiteta)
 - *Georg Sigmund baron Egg*/baron Jurij Žiga Egkh
 - soproga *Elisabeth von Lichtenstein*/Elizabeta pl. Lichtenstein
 - sin (neznana identiteta)
 - hči (neznana identiteta)
 - *Gottfried Freiherr von Egg*/baron Gotfrid Egkh
 - soproga *Maria Salome geborne von Gera*/Marija Saloma, rojena pl. Gera (umrla 15. novembra 1643 v Nürnbergu)
 - *Beatrix von Egg*/Beatriks pl. Egkh
 - *Paul Freiherr von Egg*/baron Pavel Egkh
 - soproga *Felicitas geborne Mosconin Freiin*/Felicita, rojena baronica Moškon
 - 2 sinova (neznani identiteti)
 - 2 hčeri (neznani identiteti)
 - *Erasmus Freiherr von Egg (coelebs)*/baron Erazem Egkh, samski
 - *Christian Freiherr von Egg*/baron Kristijan Egkh
 - soproga *Maria geborne Freiin von Egg*/Marija, rojena baronica Egkh (umrla v Schlaedmingu (?) na Ogrskem leta 1640)
 - hči (neznana identiteta)
 - *Anna Susanna von Egg*/Ana Suzana pl. Egkh (neporočena, umrla leta 1635 v Frankfurtu na Maini)
 - *Regina von Egg*/Regina pl. Egkh (neporočena)
 - *Esther von Egg geborne Freiin von Dietrichstein*/Ester pl. Egkh, rojena baronica Dietrichstein (vdova, umrla leta 1634 v Regensburgu)
2. GALL: *Gall Freiherren von Rudolfseck und Gallenstein*/baron Gall pl. Rudolfseck in Gallenstein (kranjski deželani od leta 1463)^{120,121}
- *Georg Andreas Freiherr von Gall (Rittmeister)*/Jurij Andrej, baron Gall
 - soproga *Maria Salome geborne Rämbschüsslin zu Schalleck*/Marija Saloma, rojena pl. Raumschüssl s Šaleka

120 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 497.

121 Odšli so 4 Galli.

- *Adam Seifrid Freiherr von Gall*/baron Adam Sigfrid Gall
 - soproga *Potentia geborne Reitschkherin (Zetschger?)*/Potencija, rojena Reitschkherin (Zetschger?)
3. LAMBERG: *Lamberg Fürsten und Grafen*/knezi in grofje Lamberg (kranjski deželani od leta 1463)¹²²
- *Hans Andreas Freiherr von Lamberg*/baron Janez Andrej Lamberg
 - mati (neznana identiteta)
 - sestra (neznana identiteta)
 - in drugi iz njegove družine (neznana identiteta in število)
 - *Georg Andre Freiherr von Lamberg*/baron Jurij Andrej Lamberg
 - *Maria von Lamberg geborne Freiin von Egg*/Marija Lamberg, rojena baronica Egkh (vdova)
 - *Magdalena von Lamberg geborne Gallin*/Magdalena pl. Lamberg rojena Gall (vdova, umrla v Nürnbergu leta 1637)
 - hči (neznana identiteta)
4. PARADEISER: *Paradeiser Grafen*/grofje Paradeiser (kranjski deželani od leta 1463)^{123,124}
- *Max Freiherr Paradeiser*/baron Maks Paradeiser
 - soproga *geborne Artnerin*/rojena Artner
 - *Elisabeth von Paradeiser geborne von Gall*/Elizabeta pl. Paradeiser, rojena pl. Gall (vdova, umrla v Ulmu leta 1638)
 - hči (neznana identiteta)
5. PETSCHOWITSCH: *Petschowitz Freiherren*/baroni Pečovič (kranjski deželani od 20. junija 1598)^{125,126}
- *Anton Freiherr Petschowitsch*/baron Anton Pečovič (umrl v Nürnbergu leta 1634)
 - soproga *Agnes geborne Schwab*/Neža, rojena Schwab (umrla v Nürnbergu leta 1632)
 - 2 sinova (neznana identiteta)
 - 2 hčeri (neznana identiteta)¹²⁷

122 Schviz von Schvizzhoffen, *Der Adel*, str. 498; Odšlo je več kot 6 Lambergov.

123 Schviz von Schvizzhoffen, *Der Adel*, str. 499.

124 Odšli so 4 Paradeiserji.

125 Schviz von Schvizzhoffen, *Der Adel*, str. 499.

126 Odšlo je 6 Pečovičev. Obstaja možnost, da so Pečoviči s tem na Kranjskem izginili.

127 Kaiser Ferdinand befahl.

6. AICHELBERG (AICHELBURG):¹²⁸ *Aichelberg/Aichelberg* (verjetno niso bili deželani na Kranjskem)
 - *Weikhard von Aichelberg/Vajkard* pl. Aichelberg
 - soproga *Katharina Elisabeth geborne Rauber/Katarina* Elizabeta, rojena Rauber
 - sin (neznana identiteta)
 - 2 hčeri (neznana identiteta)

7. APFALTER: *Apfalter Freiherren*/baroni Apfaltrer (kranjski deželani od leta 1463)^{129,130}
 - *Hans Jakob Apfalter (Oberster Einnehmer)/Janez* Jakob Apfaltrer (generalni prejemnik, umrl v Šopronu (Ödenburg) na Ogrskem leta 1630)
 - soproga *Maria geborne Schwab/Marija*, rojena Schwab
 - 3 otroci (neznana spol in identiteta)

8. MORDAX: *Mordax Freiherren von Portendorf*/baroni Mordax pl. Portendorf (kranjski deželani od 6. maja 1584)^{131,132}
 - *Andreas Mordax/Andrej* Mordax
 - soproga *geborne Gallin*/rojena Gall (umrla v Nürnbergu 17. decembra 1643)
 - 3 sinovi (neznana identiteta)
 - hči (neznana identiteta)
 - *Georg Balthasar Mordax (coelebs)/Jurij* Baltazar Mordax, samski
 - hči *Eva Rosina Mordax/Eva* Rozina Mordax (neporočena, umrla v Nürnbergu leta 1633)

9. MOSCON: *Moschkon Freiherren*/baroni Moscon (kranjski deželani od 10. aprila 1587)^{133, 134}
 - *Eva Maria von Moschkon geborne Schwab von Lichtenberg/Eva* Marija Moscon, rojena Schwab pl. Lichtenberg

128 V Schiviz von Schivizhoffnovem seznamu jih ni najti, verjetno niso bili kranjski deželani (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 496–501).

129 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 496.

130 Odšlo je 5 Apfalterjev (deželni glavni prejemnik in njegova družina).

131 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 498.

132 Odšlo je 8 Mordaxov.

133 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 499.

134 Odšla je ena Moškonka.

- 10. RAIN:** *Rain Freiherren*/baroni Rain (kranjski deželani od leta 1530)^{135,136}
- *Franz Christoph von Rain*/Franc Krištof pl. Rain
 - 2 sinova (neznana identiteta)
- 11. RAUBER:** *Rauber Freiherren*/baroni Rauber (15. februar 1586)^{137,138}
- *Alexander Ernst Rauber*/Aleksander Ernest Rauber
 - soproga *Regina geborne Göschützlin (Guschitsch?)*/Regina, rojena Gusič (?)
 - 3 hčere
 - *Wolf Andreas Rauber*/Volf Andrej Rauber
 - soproga *Marusch geborne Lacknerin*/Maruša, rojena Lackner
 - *Hans Friedrich Rauber*/Janez Friderik Rauber
- 12. RAMBSCHÜSSL:** *Rambschüssl Freiherren*/baroni Raumschüssel (kranjski deželani od leta 1515)^{139,140}
- *Georg Rambschüssl*/Jurij Raumschüssl
 - *Franz Christoph Rambschüssl*/Franc Krištof Raumschüssl
 - *Barbara Rambschüsslin geborne Freiin von Dietrichstein*/Barbara Ramschüssl, rojena pl. Dietrichstein (vdova)
 - *Katharina Rambschüsslin*/Katarina Raumschüssl (neporočena)
- 13. SCHEYER:** *Scheyer von*/plemeniti Scheyer (kranjski deželani od 11. januarja 1574)¹⁴¹
- *Erasmus von Scheyer*/Erazem pl. Scheyer (nekdanji ritmojster)
 - soproga *Katharina geborne Freiin Wagnin von Wagensberg*/Katarina, rojena baronica Wagen pl. Wagensberg (oba sta umrla v mejni grofiji Durlach)
- 14. SCHWAB:** *Schwab*/Schwab (najbrž so mišljeni Schwab pl. Lichtenberg)^{142,143}

135 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 499.

136 Odšli so 3 Raini. Obstaja možnost, da je s tem družina Rain s Kranjske izginila.

137 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 499.

138 Odšlo je 8 Raubarjev.

139 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 499.

140 Odšli so 4 Raumschüssli.

141 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 500; Odšla sta 2 Scheyerja.

142 Družine Schwab ni na seznamu Schiviz von Schivizhoffna, vendar bi lahko bili mišljeni člani družine Schwab pl. Lichtenberg. Baroni in grofje Lichtenbergi so bili kranjski deželani od leta 1517 (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 499).

143 Odšlo je 9 Schwabov.

- *Franz Schwab*/Franc Schwab
- soproga *geborne Petschowitsch*/rojena Pečovič
- 3 sinovi (neznana identiteta)
- 2 hčeri (neznana identiteta)
- deček *Hans Sigmund Schwab* (»*filius adolescens*«)/Janez Sigmund Schwab, deček, morda sin prej navedenega Franca Schwaba)¹⁴⁴
- *Wolf Daniel Schwab*/Volf Danijel Schwab (padel v dvoboju v Parizu leta 1641)

15. TSCHERNEMBL: *Tschernembl Freiherren*/baroni Tschrnembl (kranjski deželani od leta 1463)¹⁴⁵

- *Georg Erasmus von Tschernembl*/Jurij Erazem pl. Tschrnembl

16. WAZ: *Waz Grafen von Wazenberg*/grofje Waz pl. Wazenberg (kranjski deželani od 29. januarja 1620)^{146,147}

- *Gregor*¹⁴⁸ *Waz*/Gregor Waz
- *Michael Waz*/Mihael Waz

17. WAGEN: *Wagen von*/plemeniti Wagen (neznan datum sprejetja med kranjske deželane)¹⁴⁹

- *Gregor Wagen* (odšel v Šopron (Ödenburg) na Ogrsko)

18. ZETSCHKER (TSCHETSCHKER): *Zetschger von Freiherren*/baroni Tschetschker (kranjski deželani od 19. januarja 1589)¹⁵⁰

- *Hans Wilhelm Zetschger*/Janez Viljem Tschetschker
- *Margaretha Zetschgerin geborne Praunspurgerin*/Margareta Tschetschker, rojena Praunspurger (vdova, umrla v Regensburgu leta 1630)
- hči (neznana identiteta)

Dimitzov seznam kranjskih plemiških »eksilantov« obsega najmanj 102 osebi, vendar jih je bilo nekoliko več, saj v dveh primerih število

144 Edini otrok na tem seznamu, ki je znan po imenu.

145 Schviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 501.

146 Prav tam, str. 501.

147 Odšla sta 2 Waza.

148 Dimitz piše Georg, napaka, pravo ime je bilo Gregor.

149 Schviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 501.

150 Prav tam, str. 501.

družinskih članov ni znano. Taka sta dva primera: Friderik Julij grof Egkh je poleg soproge s seboj odpeljal še neznanu število svojih otrok in Janez Andrej baron Lamberg, za katerega Dimitz zapiše le, da so se z njim poleg matere in sestre v tujino odpravili tudi drugi člani njegove družine. Od naštetih beguncev je 32 polnoletnih moških oseb (morebitni deželani), 30 polnoletnih ženskih oseb in več kot 38 mladoletnih oseb. Odšli so člani 18 kranjskih plemiških družin: Egkh, Gall, Lamberg, Paradeiser, Petschowitsch, Aichelberg, Apfaltrer, Mordax, Moscon, Rain, Rauber, Raumschüssl, Scheyer, Schwab, Tschernembl (Črnomaljski), Waz, Wagen, Tschetschker (Čečker). Le za tri od naštetih družin, in sicer za družine Petschowitsch (Pečovič), Rain in Tschernembl (Črnomaljski), je mogoče, da so zaradi tega na Kranjskem tudi izumrle, vendar tega trenutno ne moremo ne zavreči ne potrditi. Odgovor na to vprašanje bi lahko dala posebna študija. Vse preostale naštete rodbine so na Kranjskem živele še naprej, čeprav je v primeru Egkhov očitno odšel pretežen del družine. Na Kranjskem je zagotovo ostal baron Janez Jožef Egkh.¹⁵¹

Za dve od naštetih družin po zdaj znanih podatkih ne vemo, ali sta imeli kranjsko deželanstvo (pravico do udeležbe na deželnem zboru) ali ne, in sicer Aichelberg in Schwab. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je, če so bile vse v seznamu naštete moške osebe tudi deželani, Kranjsko zapustilo 32 deželanov, če pa sta bili družini Aichelberg in Schwab brez deželanstva, je deželo zapustilo 29 deželanov.

Verjetno se je večina plemstva, ki ni imela deželanstva, morala spreobrniti v katoliško veroizpoved ali oditi že pred tem, kar lahko sklepamo na podlagi dekreta, ki ga je leta 1604 izdala protireformacijska komisija za Kranjsko. Dekret med drugim plemstvu obeh spolov, ki ni imelo deželanstva, naroča, naj se v štirinajstih dneh spreobrne v katolištvo ali pa se izseli iz nadvojvodovih dežel. Prav tako je v njem poudarjeno, da je deželni knez nekaterim plemičem brez deželanstva že pred tem ukazal, naj se spreobrnejo. Ni povsem jasno, ali se dekret nanaša na vse plemstvo, ki ni imelo deželanstva ali le na določene posameznike, ki sicer

151 To vemo, ker se je Janez Jožef Egkh 9. julija 1631 udeležil deželnega zbora, glej: ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., šk. 889, Landtags Protocol No: 15 (1622–1633), fol. 550r.

niso imensko naštetih. Čeprav ostaja to vprašanje odprto, dokument daje vtis, da so imeli imuniteto pred protireformacijsko komisijo izključno plemiči z deželanskim statusom.¹⁵²

Odprto vprašanje ostajajo varovanci »eksilantov«. Ferdinandov patent je namreč naročal, naj se protestantski plemiči mladoletnim sirotam, katerih varovanci so, pred svojim odhodom odpovedo in naj jih nikakor ne vzamejo s seboj na tuje.¹⁵³ Dimitzov seznam navaja vsaj 38 otrok, verjetno pa jih je bilo še več. Le o primeru barona Antona Pečoviča (Petschowitsch) in Katarine Elizabere, rojene Rauber, Dimitz poroča, da je cesar Ferdinand II. ukazal, naj se njune mladoletne otroke (dva sinova in dve hčeri) iz protestantskega Nürnberga pošlje v habsburške dedne dežele, kot to naročajo versko-reformacijski dekreti. Tam bodo prepuščeni določenim varuhom in vzgojeni v katoliški veri.¹⁵⁴

Na podlagi sicer skopih podatkov lahko sklepamo, da je večina plemičkih beguncev odšla v nemške protestantske dežele in cesarska mesta (Nürnberg, Regensburg in Ulm), v habsburški del Ogrske (sicer je bil tudi tu vladar Ferdinand II., vendar je bil leta 1621 prisiljen ogrskim stanovom obljubiti spoštovanje njihovih pravic; protireformacija na Ogrskem tako nikoli ni dosegla takih razsežnosti kot v avstrijskih ali

152 NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 61. (1604, Ljubljana). Glej poglavje o prvem obdobju Ferdinandove oblasti.

153 Glej: »Diesem nach so wollen wir hiemit ferner statuirt, und befohlen haben / daß nit allein einiger seine Pupillen (darundt wir in specie, auch alle die jenigen minder jährigen / deren Vätter gestorben / ob schon die Mütter noch beyleben seyn / verstanden haben wollen) mit sich ausser Landts zu führen / sich undterstehen solle / sondern auch die jenige uncatholische Landtleuth / so mit Gerhabschafft / oder andern ämptern versehen / dieselben alsbaldt resigniren, und auffgeben / wie auch noch vor ihrem Abzug ihre obligende Rättungen also gewiß gehöriger Orthen einbringen / justificiren lassen / und den außständigen Rest würcklich bezahlen / nit weniger auch die etwa unter Handen habendt Stiff / oder andere Kirchenbrieff / und Einkommen von sich geben / als wir sonst für uns / und vermittels unserer nachgesetzten Obrigkeiten andere Mittel für und an die Handt zu nemmen / und wol auch so gar ihre Güter sequestriren zu lassen / verursacht werden.« (ARS, SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 110. Poziv nazaj k kat. veri, sicer zapoved izselitve)

154 Dimitz citira: *Mittheilungen des historischen Vereins* 1862, str. 69; glej: Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 378.

čeških deželah),¹⁵⁵ manjši del pa celo v Francijo,¹⁵⁶ kjer je bil protestantizem v določeni obliki dopuščan do leta 1685, ko je Ludvik XIV. preklical nantski edikt.¹⁵⁷ Nekateri izmed verskih beguncev iz notranjeavstrijskih dežel plemiškega stanu so nato opravljali ugledne službe (tudi vojaške in diplomatske) tudi na Švedskem, ki je bila med letoma 1630 in 1648 v vojni s Habsburžani.¹⁵⁸

V prihodnosti bi veljalo na podlagi imenjske knjige raziskati, koliko posesti so imeli v zgornjem seznamu navedeni »eksilanti«. Ob tem je treba še enkrat opozoriti na dejstvo, da so bila fidejkomisna posestva po Ferdinandovem patentu izvzeta in jih ni bilo treba prodati. Morda je velikost posesti vplivala tudi na spreobrnjenja. Auerspergi, ki so imeli v deželi velike posesti, so se med letoma 1625 in 1627 spreobrnili v katoliško vero,¹⁵⁹ čeprav so bili vse do konca 16. stoletja eni glavnih podpornikov protestantizma na Kranjskem.¹⁶⁰ Zato je moral deželni knez leta 1598 poslati posebno protireformacijsko komisijo na Turjak, da je Auerspergom iztrgala župnijo Škocjan, kjer so ti vzdrževali protestantskega predikanta.¹⁶¹

Nekateri protestantski plemiči pa so se s Kranjske odselili, še preden je Ferdinand II. leta 1628 izdal svoj patent o konverziji ali izgonu.¹⁶²

Kljub vsemu se je Ferdinandov dekret na terenu počasi izvajal in kršitve plemstva so bile pogoste, zato je Ferdinand leta 1631 izdal še en patent, tokrat izključno za Kranjsko.

155 Ogrski državni zbor je Ferdinanda odstavil in za ogrskega kralja 25. avgusta 1620 izvolil Bethlena Gaborja, ki se je na bojišču precej uspešno uprl Habsburžanom, s katerimi je naposled sklenil mir v Mikulovu 31. decembra 1621. Bethlen se je sicer odpovedal ogrskemu prestolu v korist Ferdinanda, vendar si je zagotovil posest nad Transilvanijo ter predele Šlezije in Gornje Ogrske. Ferdinand je teden dni pozneje ogrskim stanovom obljubil spoštovanje njihovih pravic, vključno z Dunajskim mirom, državni zbor pa je nato izvolil luteranskega palatinskega grofa. (Kontler, *Madžarska zgodovina*, str. 137–138)

156 Glej seznam.

157 Tüchle, Bouman, Braun, *Zgodovina Cerkve* 3, str. 211–213.

158 Glej: Thaler, *Erländische Protestanten*, str. 261–283.

159 *Historia annua*, str. 101–107.

160 Glej: Voje, *Odnos fevdalnih rodbin*, str. 67–74.

161 Rajšp, *Protireformacija*, str. 208–209.

162 Glej opombo 15.

General (generalni mandat) cesarja Ferdinanda II. iz leta 1631 je zanimiv, saj odraža posebnosti konfesionalne situacije na Kranjskem. Ferdinand poziva vse prebivalce dežele, ki so še v »verski zmoti«, naj se spreobrnejo v zveličavno katoliško vero svojega deželnega kneza ali pa plačajo deseti pfenig in se izselijo. Plačila desetega pfeniga so oproščeni le deželani. Ta zapoved daje slutiti, da so bili v deželi še vedno tudi predstavniki drugih slojev, ki so vztrajali v protestantizmu. Cesar se nato pritožuje, da so se nekateri eksilanti skrivaj vrnili v deželo in naroča vsem, naj bodo pozorni na osebe, ki niti ob veliki noči ne pridejo k spovedi ter obhajilu. Župniki naj te ljudi poimensko ovadijo gosposki, ki naj jih pokliče predse in opomni, naj se tudi v resnici spreobrnejo v katoliško vero. Ferdinand spet veli, naj se tisti, ki se ne nameravajo spreobrniti, izselijo.¹⁶³ Ta cesarski generalni mandat kaže, da je bila protireformacija zelo počasen proces in je imela na koncu katoliška obnova pri resničnem spreobračanju prebivalstva vsaj enako moč kot protireformacija.

Naslednje odprto vprašanje, ki je ostalo dolgo odprto, so bile posesti izseljenega protestantskega plemstva: kranjski deželni zbor se je s tem vprašanjem namreč ukvarjal še leta 1639, enajst let po objavi patenta o konverziji ali izgonu cesarja Ferdinanda II. Iz Perizhofferjevih registrov zaključkov kranjskega deželnega zbora izvemo, da je duhovščina najbrž dobila retraktno¹⁶⁴ – predkupno pravico pri nakupu teh posesti:

»V zadevi tistih imenj (posestev), ki jih duhovščina pogosto kupuje od evangeličanskih emigrantov viteškega stanu, naj se naredi poročilo. V omari A je o tej zadevi tudi poseben fascikel o retraktni pravici (predkupna pravica).«¹⁶⁵

Fidejkomisna posestva,¹⁶⁶ ki jih je Ferdinandov patent (1. avgust 1628) izvzel, je očitno imelo v lasti predvsem višje plemstvo – gospodje.

163 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg. šk. 97, Ecclesiastica: Lutertum Gegenreformation 1595–1631 Generale und Patente. Alt. 54.c.

164 Retrakt – predkup, predkupna pravica.

165 Prosti prevod besedila: »In puncto der, durch die Geisltigkheit, in praeiudicium des Rütterstandts Heüffig erkauffenden Güetter der evangelischen emigranten soll ein Guettachten coniunctim, oder separatim volgen. In Cassten A ist von diser materi auch ein aignes fascicl per Einstand recht zufinden.« (ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., šk. 837, Perizhoff: Regesten der Landtagsabhandlungen 1507–1689, 1639)

166 Fidejkomis – v fevdalnem pravu: dedno, neprodajno rodbinsko posestvo, ki prehaja iz roda v rod.

Sestava kranjskega deželnega zbora in delež protestantskih »eksilantov«

Kranjski deželni stanovi so se popolnoma oblikovali in deželnozborska praksa se je utekla do konca 15. stoletja. Od tedaj je deželni knez, ki je imel izključno pravico sklicati deželni zbor, tega po navadi sklical enkrat na leto.¹⁶⁷ Struktura stanov se je nato ustalila v 16. stoletju med reformacijo in kljub protireformaciji ter izgonu protestantskega plemstva z manjšimi spremembami veljala do sredine 18. stoletja. Po oceni Matevža Koširja se je struktura, ki so jo stanovi dobili med reformacijo, ohranila tudi potem, ko je njihova politična moč upadla.¹⁶⁸ Glede na tri sezname kranjskih deželanov, nastalih okvirno med letoma 1577 in 1610, bi dežela lahko imela približno 132 deželanov (vendar je ta številka najbrž nekoliko previsoka), ki so se delili v štiri kurije; prvo kurijo so predstavljali prelati, v drugi in tretji kuriji je bilo deželno plemstvo, in sicer gospodje (višje plemstvo) v drugi kuriji ter vitezi in oprode (nižje plemstvo) v tretji kuriji, četrto kurijo so sestavljali predstavniki deželnoknežjih mest.¹⁶⁹

Vendar se deželnega zbora zaradi stroškov potovanja v Ljubljano nikoli niso udeleževali vsi upravičenci – deželani,¹⁷⁰ Matevž Košir ocenjuje, da se je deželnih zborov v drugi polovici 16. stoletja udeleževalo v povprečju 50 deželanov. Večje število članov stanov se je v Ljubljani praviloma zbralo ob dednih poklonitvah.¹⁷¹ Tako je ohranjen podatek, da se je leta 1652, ko se je Kranjska poklonila komisarju Ferdinanda IV., v Ljubljani zbralo 125 deželanov.¹⁷²

Popis stanov 1577

Prvi seznam, ki je relevanten za obravnavano obdobje, je nastal leta 1577 in ga je nato v 17. stoletju verjetno iz starejše predloge prepisal

167 Nared, *Dežela-knez-stanovi*, str. 211.

168 Košir, *Stanovska uprava*, str. 5.

169 Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 204–205.

170 Deželan – član deželnih stanov (Landmann, Landleute). Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 204.

171 Košir, *Stanovska uprava*, str. 27.

172 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 419–427.

kranjski deželni tajnik Wolfgang Markovič.¹⁷³ Seznam se nanaša na Kranjsko in priključena gospostva Istre ter Krasa in navaja imena: 26 prelatov¹⁷⁴ (od tega 20 s Kranjske, 2 s Krasa in 4 iz Istre),¹⁷⁵ 17 gospodov¹⁷⁶ (iz 9 rodbin, samo iz Kranjske),¹⁷⁷ 94 vitezov in oprod¹⁷⁸ (od tega 20 s Krasa in iz Istre),¹⁷⁹ 14 deželnoknežjih mest¹⁸⁰ (dve istrski mesti Reka in Kastav).¹⁸¹ Popis vsebuje 151 deželanov (od tega skupno 111 plemičev), kar je po oceni Andreja Nareda previsoka številka.¹⁸²

Popis stanov 1590

Popis kranjskih deželanov je nastal 3. decembra 1590 na ukaz »regentke« nadvojvodinje Marije,¹⁸³ vdove po umrlem Karlu II. (10. julij 1590). Seznam vsebuje 9 prelatov,¹⁸⁴ 25 gospodov,¹⁸⁵ 71 vitezov in oprod¹⁸⁶

173 Markovičev seznam (glej: ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., šk. 933, fol. 31r–36v.) je transkribiral in objavil Matevž Košir (Košir, Stanovska uprava, str. 26–29), glej tudi: Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 324; Vilfan, Struktura stanov, str. 177.

174 Košir, *Stanovska uprava*, str. 27.

175 Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 324.

176 Košir, *Stanovska uprava*, str. 28.

177 Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 324.

178 Košir, *Stanovska uprava*, str. 28–29.

179 Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 324.

180 Košir, *Stanovska uprava*, str. 29.

181 Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 324.

182 Prav tam, str. 324.

183 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 290a, šk. 432, *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth von allen vier Stenden des Fürsstenthumbs Crain so zu Einem Landtag fürnemlich zuerfordern*.

184 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 290a, šk. 432, *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth von allen vier Stenden des Fürsstenthumbs Crain so zu Einem Landtag fürnemlich zuerfordern*, fol. 963.

185 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 290a, šk. 432, *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth von allen vier Stenden des Fürsstenthumbs Crain so zu Einem Landtag fürnemlich zuerfordern*, fol. 964–966.

186 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 290a, šk. 432, *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth von allen vier Stenden des Fürsstenthumbs Crain so zu Einem Landtag fürnemlich zuerfordern*, fol. 966–970.

ter 12 deželnoknežjih mest,¹⁸⁷ skupaj 117 deželanov, od tega skupno 96 plemičev. Seznam je po mnenju Andreja Nareda realen spisek mogočih udeležencev kranjskega deželnega zbora okrog leta 1590.¹⁸⁸

Popis stanov iz začetka 17. stoletja

Tretji seznam deželanov, ki se nanaša na čas protireformacije, je nastal v prvem desetletju 17. stoletja in povzema stanje kranjskih deželanov v zadnjem desetletju 16. in prvem desetletju 17. stoletja. Andrej Nared ugotavlja, da je ta seznam manj natančen kot njegov predhodnik iz leta 1590. Popis navaja: 7 prelatov¹⁸⁹ (ne navaja tujih škofov, ženskih samostanov in kartuzije Pleterje, ki je bila ukinjena leta 1595),¹⁹⁰ 32 gospodov,¹⁹¹ 90 vitezov in oprod,¹⁹² deželnoknežjih mest na seznamu ni. Skupno seznam navaja 129 deželanov, od tega je plemičev skupno kar 122. Vendar je tu treba upoštevati dejstvo, da je več kot polovica plemiških imen označena s križci, kar Andrej Nared razlaga tako, da so bili s križci v različnih etapah označeni tisti plemiči, ki so v času aktualnosti seznama umrli.¹⁹³ Potem število plemičev ni naraslo, temveč je treba vzrok za nenavadno visoko število plemičev iskati v tem, da seznam obravnava daljše časovno obdobje in je bil večkrat aktualiziran. Dejstvo, da pričujoči seznam vsebuje nižje število prelatov in da so deželnoknežja mesta v splošnem izpuščena, je treba razumeti v kontekstu časa nastanka seznama: v prvem desetletju 17. stoletja je plemstvo po večini še vztrajalo v augsburški veroizpovedi in si pri deželnem knezu prizadevalo za priznanje nekdanjih

187 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 290a, šk. 432, *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth von allen vier Stenden des Fürstenthumbs Crain so zu Einem Landtag fürnemlich zuerfordern*, fol. 971.

188 Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 326.

189 ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/86r, *Vertzaichnus der Herrn vnd Landtleüth in Crain*.

190 Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 326.

191 ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/86r, *Vertzaichnus der Herrn vnd Landtleüth in Crain*.

192 ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/86r, *Vertzaichnus der Herrn vnd Landtleüth in Crain*.

193 Nared, Seznamei kranjskega plemstva, str. 326.

koncesij, medtem pa so se meščani in tržani že spreobrnil v katoliško veroizpoved ali bili izgnani iz dežele. Kot smo videli zgoraj, je Hren leta 1604 tožil nadvojvodu, da je plemstvo po tem, ko so se pretrgale konfesionalne vezi med njim in meščani, te odrinilo iz stanovske uprave in tudi ni želelo več upoštevati glasov predstavnikov mest v deželnem zboru.¹⁹⁴ Ta proces odiranja pokatoličanjenega meščanstva iz stanovske uprave se lepo zrcali tudi v njegovem izginotju iz seznama deželanov.

Delež »eksilantov«

Naš izračun je za zdaj še hipotetičen, saj za tri od 32 polnoletnih moških oseb z Dimitzovega seznama ne vemo, ali so zares bile kranjski deželani ali je šlo za manjše plemiče brez te pravice (gre za tri plemiče iz družin Aichelberg in Schwab).¹⁹⁵ Izračun bomo naredili ob predpostavki, da so si izselitev v resnici lahko privoščili le premožnejši plemiči (leta 1607 so kranjski stanovi določili, da je meja za podelitev deželanstva 50 do 60 funtov imenjske rente ter poudarili, da bodo medse sprejemali le ljudi, ki so se izkazali v službi domovine),¹⁹⁶ poleg tega dekret kranjske protireformacijske komisije iz leta 1604 kaže na to, da se je plemstvo brez deželanstva znašlo v primežu protireformacije že veliko prej kot plemstvo z deželanskimi pravicami.¹⁹⁷ Za primerjavo bomo vzeli popis kranjskih deželanov iz 3. decembra 1590, ki je sicer res nastal kar osemindeset let pred objavo Ferdinandovega patenta o konverziji ali izgonu prote-

194 Glej četrto točko hrenovega poročila nadvojvodu iz leta 1604 (Loserth, Akten Ferdinand II., Band II., št. 1632, str. 381–382).

195 Vajkard Aichelberg, Franc Schwab, Volf Danijel Schwab (Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 374–381).

196 P riročnik *Carnioliae pragmatica* poroča: »Unter 29.ten Matrij 1607. ist geschlossen worden, mit aufnehmung der Herrn und LandtLeuth gewahrsamb zu gehen, mit diesen beysatz: daß niemandt, so nicht mit 50. oder 60. LB im Land angesessen, auch der nicht umb diese Landschafft wohl verdient, aufgenohmen werden solle, doch von denen jenigen, welcher die Löbliche Landt Stände das Kleinodt der Landschafft proprio motu einhöllig mit getheillet, und für sich selbst angetragen haben, dieses nicht zu verstehen.« (ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg, šk. 937, *Carnioliae Pragmatica, Pars I.*, Prot. 8, § 73.)

197 NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 61. (1604, Ljubljana).

stantskega plemstva, vendar je od vseh seznamov, ki se vsaj posredno nanašajo na to obdobje, najbolj zanesljiv. Poleg tega lahko sklepamo, da se število deželanov v tem času ni bistveno spremenilo. Popis iz leta 1590 našteva imena 25 gospodov ter 71 vitezov in oprod: v obeh plemiških kurijah je torej bilo skupaj 96 plemičev, vseh deželanov pa je bilo 117.¹⁹⁸ To pomeni, da je plemstvo skupno predstavljalo 82,05 % deželnega zbora.

Dimitzov seznam navaja 32 oseb,¹⁹⁹ za katere lahko sklepamo, da so bili deželani, kar bi ob predpostavki, da se število deželanov ni bistveno spremenilo, pomenilo, da je Kranjsko med letoma 1628 in 1629 zapustilo 33,33 % plemičev ali 27,35 % potencialnih članov deželnega zbora. Če se število deželanov od leta 1590 do leta 1628 ni drastično spremenilo, je Kranjsko po Ferdinandovem patentu zapustila točno *ena tretjina plemiških deželanov*. Ob isti predpostavki lahko sklepamo, da je Kranjsko zapustila *dobra četrtina potencialnih udeležencev deželnega zbora*.

Novi katoliški deželani na Kranjskem

TABELA 4: Seznam pridobitev kranjskih deželanstev (Volfgang Markovič, Matevž Košir, 1999)²⁰⁰

Leto pridobitve deželanstva	Novi deželani	Družine novih deželanov
1629	3	3
1630	1	1
1631	9	9
1632	/	/
1633	1	1
1634	14	5
1635	8	8
Skupaj (1629–1635):	36	27

198 ARS, SI AS 2, DSK, 1. reg., fasc. 290a, šk. 432, *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth von allen vier Stenden des Fürssthumbs Crain so zu Einem Landtag fürnemlich zuerfordern*.

199 Dimitz, *Geschichte Krains, III. Theil*, str. 374–381.

200 Košir, *Stanovska uprava*, str. 31–33.

Seznam pridobitev kranjskega deželanstva, ki jo je v drugi polovici 17. stoletja sestavil deželni tajnik Wolfgang Markovič, obsega čas med letoma 1587 in 1660. Seznam je v tabelarični obliki objavil Matevž Košir, ki ugotavlja, da je porast števila novih deželanov zlasti opazen po izgonu protestantskega plemstva.²⁰¹ Tu navajamo le leta, ki so relevantna za razpravo, namreč za čas med letoma 1629 in 1635. V tem času je Kranjska po Markovičevem seznamu dobila 36 novih deželanov iz 27 novih družin.

TABELA 5: Seznam kranjskih plemiških družin (Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, 1905)²⁰²

Leto pridobitve deželanstva	Družinsko ime in datum pridobitve deželanstva
1629	<i>Chrön von</i> – 13. marec 1629 <i>Pfeilberg von</i> – 13. marec 1629
1631	<i>Hitzing von</i> – 7. junij 1631 <i>Jäger von Leowenstein</i> – 7. junij 1631 <i>Kerschauer von</i> – 7. junij 1631 <i>Kheysel von Greilach Freiherrn</i> – 7. junij 1631 <i>Falbenhaupt, Freiherren und Grafen</i> – 7. junij 1631 <i>Marenzi, Freiherren</i> – 7. junij 1631 <i>Ruess von Ruessenstein, Freiherren</i> – 7. junij 1631 <i>Rosse von</i> – 7. junij 1631 <i>della Rovere, Freiherren</i> – 7. junij 1631
1634	<i>Krastl von</i> – 31. marec 1634 <i>Possarelli von Weinberg, Freiherren</i> – 31. marec 1634 <i>Scharlichius von</i> – 20. september 1634 <i>Buccelini, Grafen</i> – 20. september 1634 <i>Brigido auf Marenfels, Grafen</i> – 22. september 1634
1635	<i>Crobath von</i> – 6. marec 1635 <i>Mattaschitsch von Sillich</i> – 6. marec 1635 <i>Graffenweg zu Graffenau</i> – 6. marec 1635 <i>Kirchperger von</i> – 6. marec 1635 <i>Sonze von</i> – 6. marec 1635 <i>Stemmberger von</i> – 6. marec 1635
Skupaj (1629–1635):	22 novih družin

201 Prav tam, str. 31–33.

202 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 496–501.

V Schiviz von Schivizhoffenovem seznamu lahko za isto časovno obdobje najdemo 22 novih družin na Kranjskem. Markovičev in Schiviz von Schivizhoffenov seznam se torej razlikujeta za 5 družin. Košir pa zapiše, da je večina novega plemstva, ki je zapolnilo vrzel po odhodu protestantov, iz Vojne krajine in italijanskega prostora.²⁰³

Seznam novih plemiških družin, ki so se na Kranjsko priselile v prvi polovici 17. stoletja navaja tudi Maja Žvanut. Nove družine so bile: Posarelli (vpisan 1601), Fromentin (1601), Coraduzzi (1603), Portia (1605), De Leo (1605), Ursenpeck (1607), Rabatta (1626), Panizol (1629), Khaysell (1631), Ruess (1631), Diener (1631), Brucelleni (1634), Brigido (1634), Grafenweg (1635), Strassoldo (1640), Jankovič (1641), Attems (1643), Buseth (1646), Kušlan (1648), Gandin (1648), Otto (1648) in Tauferer (1649).²⁰⁴

Sklep

V dvainštiridesetih letih, kolikor je trajala Ferdinandova vladavina na Kranjskem, so deželni stanovi izgubili svojo samozavest, politično iniciativo in versko svobodo. Struktura stanov je kljub spremembi konfesije in dobre tretjine deželanov v svojem bistvu ostala nespremenjena še nadaljnje stoletje in stanovi, zlasti plemstvo, so ohranili svoje privilegije v obliki deželnih ročinov. Po izvedbi protireformacije in katoliške obnove sta bila politični položaj ter prestiž deželnega kneza proti stanovom očitno okrepljena.

Protireformacija je bila hkrati tudi sredstvo discipliniranja stanov. Nove plemiške družine, ki so v deželo prihajale predvsem iz italijanskega prostora in Vojne krajine, so bile katoliške in s svojim prihodom okrepile katoliški tabor v vseh notranjeavstrijskih deželah. Sklepamo lahko, da je bil Ferdinandov izgon protestantskega plemstva močna zarez tako za konfesionalni kot politični in gospodarski razvoj dežel ter je verjetno deželi Štajersko in Koroško prizadel še bolj kot Kranjsko.

203 Košir, *Stanovska uprava*, str. 31.

204 Žvanut, *Od viteza*, str. 25–26.

Posledica postopnega izkoreninjanja protestantizma na Kranjskem je bila gospodarska škoda, saj so deželo praviloma zapuščali premožnejši ljudje, ki so si lahko privoščili odhod na tuje. K slabšanju gospodarskega položaja so prispevale tudi vojne, ki so v Ferdinandovem času pustošile v okolici Kranjske, ter inflacije in pomanjkanje, povezano z njimi. Vendar je treba ob tem poudariti, da uporaba vojske kot sredstva za doseganje političnih ciljev ni bila posebnost Ferdinandove vladavine, temveč splošni evropski trend v 17. stoletju. Deželnoknežja zmaga v konfliktu s stanovci pa se je odrazila še v zadolževanju stanov, ki so neposredno skrbeli za Vojno krajino ter vojne in dvorne stroške.

Zgodovinopisje ponuja več razlag, zakaj se protestantski stanovci notranjeavstrijskih dežel niso uprli protireformacijski politiki svojega deželnega kneza Ferdinanda,²⁰⁵ kot so to storili njihovi češki in ogrski kolegi, vendar se tu ne bomo ukvarjali s tem vprašanjem, ampak dodali le, da bi bila (seveda zgolj hipotetična) možnost za upor med letoma 1598 in 1599 ter nikakor ne leta 1628.

Na koncu je treba še poudariti, da na Družbo Jezusovo v 17. stoletju kljub njeni protireformacijski gorečnosti ne moremo gledati le kot na neizprosno sovražnico protestantov, temveč je treba opozoriti še na njene zasluge na področju katoliške obnove, izobraževanja – vsi pomembni Kranjci 17. in 18. stoletja so se namreč šolali v ljubljanskem jezuitskem kolegiju.²⁰⁶

205 Za pregled teorij o tem, zakaj se notranjeavstrijski stanovci niso uprli, glej: Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 76–100.

206 Ne nazadnje so zaslužni tudi na področju človekoljubnih dejavnosti, saj se v letopisu večkrat pohvalijo, da so pomagali ubogim, bolnikom in kaznjencem. Tako na primer leta 1620 zapišejo: »V septembru smo nekomu, ki so ga mučili s kolesom, izposlovali delni spregled mučenja, tako da ga niso žgali z razbeljenimi kleščami, niti ga niso vlekli na mesto usmrtitve čez rešetke, kot so sicer določili sodniki«. *Historia annua*, str. 85.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 2, DSK, 1. reg.: fasc. 226, šk. 338; fasc. 290a, šk. 432; šk. 837; fasc. 9–11, šk. 857; šk. 881; šk. 889; šk. 937.

SI AS, 730, Gospostvo Dol, fasc. 80.

SI AS 1063, Zbirka listin, št. 1878.

SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/7r; št. 237, II–67r.

ARS, SI AS 1097, *Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700*, št. 110.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

NŠAL, ŠAL I., fasc. 16, št. 04, 61, 67.

Objavljeni viri

Dimitz, August: *Decreta visitationis Apostolicae Ecclesiae ac Diocesis Labacensis a Fre Sixto Carcano Epo Germanicense Visitatore Apostolico peractae. A. 1621. Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain*, 17, 1862, št. 1–12, str. 11–12, 30–32.

Dimitz, August: *Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XXII (1867)*, str. 43–124.

Horand, Adalbert Heinrich: *Oesterreichische Exulanten. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Neue Folge* 9, 10, 11, 12; (1862) št. 9, str. 316–319; št. 10, str. 353–357; št. 11, str. 393–396; št. 12, str. 433–436.

Klun, Vinko Fereri: *Diplomatarium Carniolicum. Namens des historischen Vereins für Krain. 1. Band*. Laibach: Historischer verein für Krain, 1855.

Loserth, Johann: *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II. Teil 1.: Die Zeiten der Regentschaft und sie Auflösung des Protestantischen Schul- und Kirchen- Ministeriums in Innerösterreich 1590–1600, Teil 2.: Von der Auflösung des Protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II. 1600–1637. Fontes rerum austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta; Band 60*. Wien: In Kommission bei Alfred Hölder, 1906, 1907.

Dimitz, August: *Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634. Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XXII (1867)*, str. 43–124.

Klun, Vinko Ferari: *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain. Heft 1*. Laibach: Historischer Verein für Krain, 1852.

Societas Jesu Collegium Labacense: *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis = Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove: (1596–1691)*. Prevod: Marija Kiauta (ur: France Baraga). Ljubljana: Družina, 2003.

Literatura

- Albrecht, Dieter: Ferdinand II. (1619–1637), v: Schindling, Anton in Walter Ziegler (ur.), *Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918: Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland*. München: Beck, 1990, 125–141.
- Bireley, Robert: *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in Loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.
- Gerhard Hartmann, Schmith, Karl R. et al. (ur.): *Die Kaiser: 1200 Jahre europäische Geschichte*. Wiesbaden: Marix, 2006.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. 2. Band. Vom Regierungs Antritte Erzherzog Karls in Innerösterreich (1564) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Ignaz von Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1876.
- Dimitz, August: *Kurzgefasste Geschichte Krains mit besonderer Rücksicht auf Culturentwicklung*. Laibach: Ignaz von Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1886.
- Dolinar, France M.: Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten. V: Lorenz, Sönke, Anton Schindling in Wilfried Setzler (ur.): *Primus Truber 1508–1586: Der slowenische Reformator und Württemberg*. Stuttgart: W. Kohlhamer Verlag, 2011, str. 327–340.
- Dolinar, France M.: Politische Rekatholisierung und katholische Reform in Innerösterreich am Beispiel des Laibacher Bischofs Tomaž Hren (1597/99–1630). V: Lorenz, Sönke, Anton Schindling in Wilfried Setzler (ur.): *Primus Truber 1508–1586: Der slowenische Reformator und Württemberg*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2011, str. 341–351.
- Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820, 2. Zvezek. Župani in sodniki 1504–1605. Gradivo in razprave 23*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Franzl, Johann: *Ferdinand II.: Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. Graz, Wien, Köln: Verlag Styria, 1978.
- Gornik, Franc: *Zgodovina blejske župnije*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda, Del I*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.
- Grdina, Igor: Hrenov odnos do protestantov. V: Škulj, Edo (ur.): *Hrenov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 229–245.
- Gestrin, Ferdo: Bruška verska pacifikacija. V: Javornik, Marjan (ur.): *Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, str. 403.

- Jerše, Sašo: Vera, upanje, oblast: O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. V: Jerše, Sašo (ur.): *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 67–103.
- Jerše, Sašo: Glaube, Hoffnung, Herrschaft: Die »imaginaires politiques« Innerösterreichs im Zeitalter des religiös-politischen Konflikts. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 121. Band, Teilband 2. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013, str. 352–577.
- Koblar, Anton: Črtice s Krumperka. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, XVIII, 1908, št. 3, str. 119–120.
- Kontler, László: *Madžarska zgodovina: Tisočletje v srednji Evropi*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Košir, Matevž: *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*. Ljubljana: Doktorska disertacija [M. Košir], 1999.
- Kohler, Alfred: Bayern als Vorbild für die innerösterreichische Gegenreformation. V: Dolinar, France M. (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628*. Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 387–403.
- Košir, Matevž: *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*. Ljubljana: Doktorsko delo [M. Košir], 1999.
- Luttenberger, Albrecht P.: Innerösterreich und das Reich im Zeitalter der Gegenreformation. V: Dolinar, France M. (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628*. Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 357–371.
- Nared, Andrej: *Dežela-knez-stanovi: Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518. Thesaurus memoriae dissertationes 7*, Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- Nared, Andrej: Kranjski deželni privilegiji (ročini) 1338–1736. V: Nared, Andrej in Jure Volčjak (ur.): *Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 35–68.
- Nared, Andrej: Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov. *Arhivi* 28, 2005, št. 2, str. 313–334.
- Parker, Geoffrey: *The Thirty Yers' War*. London and New York: Routledge, 1997.

- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: Po sledeh mogočnega tura. Thesaurus memoriae Dissertationes* 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Press, Volker: Rudolf II. (1576–1612). *Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918* (ur. Anton Schindlinger, Walter Ziegler). München: Beck, 1990, str. 99–111.
- Rajšp, Vincenc: Jezuiti in protestantizem na Slovenskem. V: isti (ur.), *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997) – Zbornik razprav. Redovništvo na Slovenskem* 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 269–277.
- Rajšp, Vincenc: Protireformacija na Kranjskem na primeru župnije Škocjan pri Turjaku. V: Dolinar, France M. (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628*. Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 203–209.
- Rajhman, Jože in Emilijan Cevc: Tomaž Hren. *Enciklopedija Slovenije* 4 (ur. Marjan Javornik). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 50–51.
- Rainer, Johann: Die Grazer Nuntiatür 1580–1622. V: Dolinar, France M. (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628*. Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 289–293.
- Schizwiz von Schizvizhoffen: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krains*. Görz: Gořiška tiskarna A. Gabršček, 1905.
- Simoniti, Primož: Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice. V: Dolar, Jaro (ur.): *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1974, str. 17–48.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Simoniti, Vasko: *Fanfare nasilja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.
- Strohmeier, Arno: *Svoboda politike in moč vere: študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vojn (ok. 1550–ok. 1650)*. Ljubljana: Založba / *cf., 2011.
- Thaler, Peter: Erbländische Protestanten und die protestantische Großmacht Schweden im 17. Jahrhundert. V: Wadl, Wilhelm (ur.): *Glaubwürdig bleiben 500 Jahre protestantisches Abenteuer – Wissenschaftlicher Begleitband zur Kärntner Landesausstellung 2011 in Fresach*. (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, Band 101.) Klagenfurt am Wörthersee: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 2011, str. 261–283.

- The Thirty Years' War* (ur. Geoffrey Parker). London and New York: Routledge, 1997.
- Tüchle, Hermann, Cornelius Adrianus Bouman, Jacques Le Braun: *Zgodovina Cerkve. 3. Reformacija, protireformacija in katoliška prenova (1500–1715)*. Ljubljana: Družina, 1994.
- Turk, Josip: Hren, Tomaž. V: Cankar Izidor (ur.): *Slovenski biografski leksikon. 3. zvezek*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928, str. 1–30.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Čast in slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013.
- Valvasor, Johann Weichard von: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain [...]*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae* (Faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1970.
- Vidmar, Luka: Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601: med zgodovino in mitom. *Kronika* 61 (2013), št. 2, str. 189–216.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Vilfan, Sergij: Struktura stanov, deželne finance in reformacija. *Zgodovinski časopis* 49, 1995, št. 2, str. 175–181.
- Vocelka, Karl in Walter Pohl: *Habsburžani – Zgodovina evropske rodbine*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.
- Voje, Ignacij: Odnos fevdalnih rodbin na Kranjskem do reformacije. *Zgodovinski časopis* 49, 1995, str. 67–75.
- Wilson, H. Peter: *Europe's Tragedy – A New History of the Thirty Years War*. London: Penguin Books, 2009.
- Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

Spletni viri

- Deutsche Biographie*. Philipp Hainhofer. <http://www.deutsche-biographie.de/search;jsessionid=EE72F3E25B8896BA3A428EEFCC7165F0> (5. 1. 2015).
- Mušič, Drago: Janez Štefan Verbec. *Slovenska biografija*. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi771731/> (13.01.2014).
- Turk, Josip: Hren, Tomaž (1560–1630). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/> (3. 2. 2014).